

A tartalomról:

Dr. Vidor Pál: Időszerű gondolatok chanukka előtt — Dr. Komlós Ottó: Egy feltámadt zsinagógai költő — Prof. dr. J. Klausner (Jeruzsálem): Jabotinszky, a vezér és a hős — Bródy László: Költözés (Vers) — K. Palotai Erzsébet: Eszter és az átképzés — Szabolcsi Lajos: Két vers — Dr. Vidor Pál: Dr. Kiss Arnold — Heller Bernát: A tell-el-duveiri ásatások magyar munka megvilágításában — Komlós Aladár: Az első csillag — Hübsch Alfréd: Máramarosi képek — Singer Endre: Heinrich Graetz, Die Konstruktion der jüdischen Geschichte — Dr. Wolf József: Magyar zsidó papköltők — Róna József: Levelet kaptam hazulról (Vers) — Új könyvek — Zsidó humor — Krónika és szemle — Nyolc illusztráció és egy műmelléklet

**LELT
ÉS JÖVŐ
ZSIDÓ LAP**

**SZERKESEZTI ÉS KIADJA
DR. PATAI JÓZSEF**

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 11

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR PATAI JÓZSEF

Megjelenik
 minden hó 15-én

Telefonszám:
 111-901

Kiadóhivatali igazgató
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 pengő, Romániában 900 lei, Szlovákiában 120 ks, Jugoszláviában 250 dinár,
 Amerikában 5 dollár.

A kitünő HOFFMAN-féle orth. נשך vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban
 házhoz szállítva is. Lakodalmakat vállal
 elsőrendű kivitelben. Elsőrendű fajborok

Budapest, VI., Révay-utca 4/B

Telefon: 1-238-43

TIVOLI VI., NAGYMEZŐ-U. 8
TELEFON: 123-049

ELŐADÁSOK kezdete: Hétfőtől péntekig ½5, 7, ½10
 Szombaton: ¾4, ¾6, ¾8, ¾10.
 Vasár- és ünnepnap: ¾2, ¾4, ¾6, ¾8, ¾10.

Minden vasárnap d. e. **FILMMATINÉ**
 olcsó helyárral: ¾10 és ¾12 órai kezdettel, más-
 más műsorral.

Visó Mákné
 HÖLGYFODRÁSZ ÉS PARÓKAKÉSZÍTŐ

Speciális hajmunkák. Tartós hullám.
 Hajfestés szakszerűen

BUDAPEST
 Károly-körút 25, félem.
 [Király-utcasarok]

Telefon: 330-693

**MAGYAR BANK ÉS KERESKEDELMI R.-T. (Félszá-
 zados jubileum. A részvénytöbbség újra magyar.)** Ezévi de-
 cember 14-én lesz ötven éve annak, hogy a Magyar Bank
 és Kereskedelmi Rt. az akkori nagynevű kereskedelemügyi
 miniszternek, Baross Gábornak kezdeményezésére, a kor-
 mány és a magyar közgazdaság legelőkelőbb tényezőinek
 közreműködésével és részvényjegyzésével („Magyar Keres-
 kedelmi Rt.” cég alatt) megalakult.

Az intézet igazgatósága dr. galgóczi Schober Béla m.
 kir. titkos tanácsos elnöklésével november 28-án tartott
 ülésében elhatározta, hogy a mai rendkívüli viszonyok kö-
 zött eltekint a jelentős évfordulónak külsőségekkal való
 megünneplésétől. Nagy horderejűvé válik azonban a félszá-
 zados jubileum az intézet magyar részvénytöbbségének
 helyreállítása által, mely műveletre vonatkozó javaslatokat
 az igazgatóság az évforduló napjára, j. évi december 14-ére
 egybehívott rendkívüli közgyűlésen fogja előterjeszteni. Az
 intézet a nagyrészvényesektől 173.650 darab részvényt ked-
 vező feltételek mellett oly módon szerzett vissza, hogy
 azokért értékpapírtárcájából egyik iparvállalata részvényei-
 nek egy tételét engedte át, továbbra is megtartván azonban
 ennek az iparvállalatnak részvénytöbbségét. A visszaszerzett
 intézeti részvényekből 160.000 darab meg fog semmisíttetni,
 míg a fennmaradó 13.650 részvény belföldön került elhe-
 lyezésre. Ez a művelet az intézet belső tartalékerejének fo-
 kozása folytán a részvényesek érdekei szempontjából is na-
 gyon előnyös. Indítványozni fogja továbbá az igazgatóság
 az évfordulón tartandó közgyűlésnek, hogy szavaztassék
 meg a bank alkalmazottai Elismert Vállalati Nyugdíjpénz-
 tára részére egymillió pengő, továbbá adományoztassék az
 alkalmazottak szociális és sportintézményei javára 75.000
 pengő és az Országos Vitézi Széknek vitézi telkek céljaira
 a bank tulajdonát képező két, együttesen 230 kat. hold ki-
 terjedésű földbirtok. Az intézet megtisztelti önmagát azzal,
 hogy az országgyarapító Kormányzó urunk Ófömlétőségá-
 nak a bank közgyűlési tanácssterme részére megfestetett
 életnagyságú portrait-ja ezen a közgyűlésen kerül leleple-
 zésre.

Siremlékek

n a g y v á l a s z t é k b a n

EICHBAUM MÓR

kőfaragómester raktáraiban

V., Rudolf-tér 3 (Margithidnál)

Karmel Penzió Budapest

VI., Andrásy-út 43 * Telefon 1-289-67

Villamos és autóbusz összeköttetés a város minden részébe

Elsőrendű családi penzió a város központjában, tel-
 jesen *ujonnan* berendezve. *Legnagyobb kényelem,*
modernül berendezett, szépfekvésű szobák folyó
vízzel. Fürdőszobák. Bőséges és elismerten kitünő
konyha. Kívánatra diétikus ellátás. Figyelmes ki-
szolgálás. Abszolút tisztaság. Olcsó árak, hideg- és
melegvíz. Referenciát a budapesti orth. rabbiság
ad. Szobák napokra is igénybe vehetők. Előzetes
szobafoglalás. Sziveskedjék nagybecsű látogatásával
bennünket megtisztelni.

Sirkövek Budán, Margittánál

I., Torbágyi-út 2. szám
59-es villamos végállomás
 a Farkasréti zsidó temető mellett
Telefon: 457-159

MULT ÉS JÖVŐ

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ LAP

XXX. ÉVFOLYAM 1940 DECEMBER

DR. VIDOR PÁL:

IDŐSZERŰ GONDOLATOK CHANUKKA ELŐTT

Nemsokára megkezdődnek a chanukka-ünnepségek. Templomokban, iskolákban, kultúrtermekben. mindenütt meggyújtják a gyertyákat és eléneklik a móauz cürt. A cserkészeink is, mint minden esztendőben, megrendezik a maguk ünnepségeit. Nekik a chanukka különösen kedves, lelkükhöz nőtt, meleg érzéseket ébresztő ünnepük. Beszélnek, szavalnak, dalolnak ilyenkor Isten csodáiról, de foglalkoznak *cserkészi ideáljaik*, a makkabeusok emberi nagyságával. kötelességteljesítésével és áldozatkészségével is. Amikor a zsarnok király hithagyásra kényszerítő emberei megjelentek Modein városában, Mattathiász, aki ismerte az ő *cserkészfiait*, hangos szóval kimondta: bármi történéjk is, én és az én fiaim hívek maradunk ősi törvényeinkhez. És amikor Mattathiász megtért atyáihoz, kiállottak helyette fiai. Örömmel harcolták Izráel harcát. „Jobb meghalunk a csatában — mondiák —, mint látnunk nemzetünk és szentélyünk romlását.”

Nagyon sokszor írtam már a magyar zsidó cserkészekről. Megpróbáltam megéreztetni, milyen érzések élnek, milyen akarások feszülnek a cserkészfiaink lelkében. Megpróbáltam megéreztetni az éjjeli őrség izgalmát, a fogadalomtétel ünnepélyességét, a táború hangulatát és a tábori istentisztelet áhítatát. Megpróbáltam útbaigazítani a próbázó cserkészfíukat és segítségül hívni a rabbikat, pedagógusokat. Most ezzel a cikkel hosszú időre, talán örökre, elbúcsúzom ettől a témától...

A magyar zsidó cserkészmozgalmat dr. Dömény Lajos hívta életre. Nem volt zsidó cél, amelyért ne küzdött és ne lelkesedett volna. A szentföldi államépítésért éppen olyan fáradhatatlanul dolgozott, mint a zsidó sport vagy a zsidó sajtó ügyéért. Amikor pedig kitört a világháború, önként jelentkezett frontszolgálatra és azonnal bevonult. Abból a kiegyenlíthetetlen ellentétből, amelyet zsidóság és magyarság között ma annyit emlegetnek, semmit nem érzett és semmit nem tudott. Mindakettőért élt, mindakettőért kész volt meghalni.

Már 1914 szeptember ötödikén elesett. Egyik hű cserkésze, Worth Gyula, aki szintén önként jelentkezett, hogy parancsnoka oldalán harcolhasson, írta meg halálát csapatának és hozzátartozóinak. Azután — ha-

lálában — még megkapta a III. osztályú katonai érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján...

A magyar zsidó cserkészfíuknak dr. Dömény Lajos mintaképe és parancsnoka maradt. Merész képpel szinte azt mondhatnók: mózesi szimbólummá magasztosult az a tragikus tény, hogy a sírját sem ismerik, mert mire a ratusini erdő, ahol elesett, újra magyar kézre került, az oroszok már mindenkit elföldeltek. Nem azt keresték benne, ami mulandó, hanem azt, ami halhatatlan. A zsidó hűség és a magyar hazaszereget megtestesítőjét.

A magyar zsidó cserkészfíuk ebben a szellemben dolgoztak eddig és ebben a szellemben dolgoznak ma is. Hitközségek, felekezeti intézmények épületeiben, zsidó iskolákban, zsinagógák tövében ott látjuk a zsidó cserkészes csapatok otthonait. A bejáraton a felirat: azoknak a névadó nagy magyaroknak a neve, akiknek szellemét a csapat különösképen ápolja, Jókai, Eötvös. Vörösmarty és a többi, meg az a szám, amely a csapat helyét jelzi a Magyar Cserkészsövetség nagy szervezetében. A fiúk nyakán a cserkésznykkendő, a mellükön lilomos jelvény, a lelkükben az „emberebb ember és magyarabb magyar” feltornázó akarása. A fogadalmuk ugyanaz, ami a nemzsidó cserkészeké. A törvényük ugyanaz, ami a nemzsidó cserkészeké. A cserkésztestvériség érzésében sem lehet — a baden-powelliek szerint — különbség zsidó és nemzsidó között.

A negyedik cserkésztörvény: „A cserkész minden cserkészt testvérenek tekint.” Vagy az eredeti angol cserkésztörvény szerint: „A cserkész minden embert testvérenek tekint.” A héber próféta egykoron azt hirdette: „Nemde, egy atyánk van valamennyiünknek, nemde, egy Isten teremtett minket.” A bibliai ige szellemében a testvériség-törvény hivatalos magyar értelmezése így szól: „Mindnyájan egy Atyának gyermekei, egy család tagjai, egy célért küzdő bajtársak vagyunk. Cserkészt a cserkészséggel vallási, társadalmi különbségeken keresztül közös eszmény, közös törvény, közös fogadalom köt össze testvéri szeretetben.”

A bibliai gondolat és a belőle sarjadt cserkészgondolat nagy diadalos ünnepe volt a gödöllői jamboree. „Egy város épült” — zengte róla a jamboree költője — „mesebeli város, legenda-város, a boldog reménység egyetlen városa. Nem sátorokból: fiatal szívekből. Törvénye egy: a testvérszeretet. Címere:

liliom. Védőfala: egymást szorító testvéri kezek“. Zsidó cserkészek ezrei őrzik egész életükön át a jamboree-élmények emlékét és a tábori oltár előtt, csillagok szent sátra alatt töltött péntekesték áhitatát

*

A kis parancsnoksági szobában ott hevernek az asztalon a Cserkészsövetség körlevelei és a napilapok. Az 1940 január 1-i körlevél szerint: az Országos Intézőbizottság az alapszabályok 7. §-ának végrehajtásaként megállapítja, hogy a jövőben zsidó cserkész és vezető csak kimondottan zsidó csapatban működhet, a meglévő kimondottan zsidó csapatokat fenntartja, de újabb zsidó csapatot nem igazol. Az októberi szerint: az Országos Intézőbizottság tudomásul vette az országos elnökség intézkedését, hogy a kerület a zsidó cserkészek további igazolását szüneteltesse. A novemberi szerint: az Országos Intézőbizottság „egyhangúlag elfogadta az alapszabályokra vonatkozó azokat a módosító javaslatokat, melyek egyrészt a cserkészmozga-

lom krisztusi világnézetének és nemzeti jellegének félreérthetlenebb kidomborítása céljából, másrészt az eredeti szövegezésnek a fejlődött és a mai helyzetnek megfelelő helyesebbé tétele végett szükségessé váltak“. Az egyik napilap pedig már arról tudósít, hogy a képviselőház november 13-i ülésén egy képviselő az „angol alakítású, pacifista, nemzetközi cserkészmozgalomról“ beszélt. „Különösen a cserkészti-parancsolat 4. pontját kifogásolta, amely azt mondja: 'A cserkész minden embert testvérének tekint.' A magyar cserkész nem lehet testvére a zsidó és az angol cserkésznek.“

Az otthon többi helyiségében azonban még, mintha mi sem történnék, chanukkai ünnepségre készülnek. próbálnak. A kör közepén csillogó szemű cserkészfiú áll és csengő hangon énekl: *Hánnéausz hálólu*. ezek a lángok csak arra valók, hogy nézzük őket, hogy hálát adjunk és dicsőítő dalt zengjünk nagy Nevednek, csodáidért, csodatételeidért és segítségédért!

DR. KOMLÓS OTTÓ:

EGY FELTÁMADT ZSINAGÓGAI KÖLTŐ

Vannak irodalmi értékek, amelyek századokon, sőt évezredekön át rejtőznek az ismeretlenségben a nélkül, hogy bárki is tudna róluk. Olyanok ezek, mint a föld alatt csörgedező forrás, melyhez szem nem ér, enyhet adó nedűje nem tudja felüdíteni a pusztá vándorát.

Az irodalomban mindig nagy esemény, ha napvilágra kerül ilyen mű. A zsidó irodalmat a múlt század végén a Kairóban talált, jelentőségükben páratlan genizaletek gazdagították új kincsekkel. A zsidó költészet kiváló művelője, *Jannaj* is ezek közé tartozik.

Neve itt-ott felbukkant régi írások lapjain, de csak száz éve, hogy kiásta azt onnan a kutatónak szeme. Szádja gáon (X. század) az első pijjutköltők: Joszé b. Joszé, Kalir, Josua és Pinchász között *Jannajt* is felsorolja.

Szádja fiatalabb kortársa, R. Gersom, a „diaszpóra világoossága“ azt írja róla, hogy a Pentateuchus valamennyi szidrájához „kerobá“-t, a semone eszré elejére beékelte poé-
tikus betétet írt.

Zunz egy müncheni kéziratban azt a legendát találta róla, hogy Lombardiában nem olvasták költeményeit, mert *Jannaj* írói féltékenységből megölte tanítványát, Kalirt. E legenda felbukkanásával egyidejűleg vált nyilvánvalóvá, hogy a pészach-haggadából ismeretes az *rob niszim* kezdetű költemény *Jannajtól* való.

Mindezek érdeklődést ébresztettek az ismeretlenségben szunnyadó költő iránt. A tavaly elhunyt amerikai tudós, Davidsohn volt a kezdeményező, aki „Machsor *Jannaj*“ címen (New-York, 1919) töredéket adott ki pijjutjaiból. De teljesen úttörők és e téren korszakalkotóak M. *Zulay* kutatásai. Hosszu és fáradságos munka után *Jannajtól* 800 költeményt sikerült összegyűjtenie a genizákból, amelyeket két évvel ezelőtt a Schocken-Verlag adott ki.

E kiválóan értékes kiadvány révén előttünk áll a költő alkotásainak egész gazdagságával. Bibliái és aggádai hatásoktól erősen átszőtt kerobái ügyesen rímelenek, ő az első, aki a rímet alkalmazza. Gyakran akrosztikonnal is találkozunk. Költeményei a szombati és ünnepi liturgia céljaira íródtak, a heti szidrák alap gondolata és az ünnepek tartalma szólal meg bennük. A szombatra írott imabetétekben a palesztinai ritust követi, amely a mi babyloniai ritu-sunkkal szemben a tórafelolvasás számára 3 éves ciklust honosít meg. Így szombatra írott kerobái meghaladják a 150-et.

Kirkiszáni karaita író tanúsága szerint Anan b. Dávid a karaita felekezet megalapítója (VIII. század) már használta Januaj pijjutjait. Ennek alapján kitűnt, hogy költőnk időszámításunk után a VII. században élehetett és benne a héber zsinagógai költészet atyját tisztelhetjük.

Több, eddig névtelen szerzőjűnek hitt imádságról derül ki, hogy tőle való. Jomkippuri kerobai között megtaláljuk az *al chét* kezdetű bűnvallomást (322. o.). Mind-
ezideig nem tudtuk hogy a gyönyörű imádságot, mely oly híven fejezi ki a testvéri közösségérzet gondolatát, mely az együvé tartozás érzésétől áthatva, mások bűnéért önmagunkra hárít felelősséget, *Jannaj* írta. Századok bűnbánó áhitata, könnyes megtérése fűződik e sorokhoz. Ezen keresztül találta meg a vergődő és kereső lélek Istent és a megnyugvást.

Megtudjuk, hogy ugyancsak *Jannajtól* való a *v'hol mááminim sehu él emuno* kezdetű himnusz (336. o.) A „félelmetes napok“ liturgiájának egy gyöngye ez az Igaz Bíró jóságáról és hatalmáról szóló imádság, melynek hatását a melódia még teljesebbé teszi. *V'avita tehilla* refrénszerű imádsága szintén tőle való (332. o.) (Ezt Brody—Wiener *Antologia Hebraica*-ja (Lipscse, 1922. p. 37.) tévesen *Jannaj* tanítványának, Kalirnak tulajdonítja.)

Költeménye nyomán a misnának egy sokat vitatott részlete világosságot nyer. A misna szerint (Ros. Has. 1., 2.) újesztendőkor az egész emberiség elvonul előtte, mint *meron fai*. (Kivné meron.) A talmudmagyarázók előtt rejtélyes volt a *kivné meron* értelme. Volt közülük, aki városnévnek vette, más juhnyájnak, vagy az Úr gyermekeinek. *Krausz Sámuel*, a világhírű tudós hosszú évekkal ezelőtt azt a feltevést nyilvánította, hogy a két szót egybe kell olvasni és az így nyert *kiv'numeron* jelentése: szám szerint vonulnak el a halandók Isten előtt. (Bloch's Oesterr. Wochenschrift 1892. p. 726. és Griech. und Lat. Lehnwörter II. p. 356.) *Jannaj* egy kerobája teljesen igazolja ezt a feltevést és tanuskodik, hogy az *un'szanne tokef*-ban is felhasznált misnában eredetileg ez állhatott.

Jannaj alakja tehát, ha személytelenül is, de élt és hatott a zsidóságban. Ha mást nem alkotott volna, csak ezt a néhány imádságot, műve akkor is el nem muló értékűként élne az ünnepi áhitattól áthatott, istenkereső hívő lelkében.

PROF. DR. J. KLAUSNER (JERUZSÁLEM):

JABOTINSZKY, A VEZÉR ÉS A HŐS

Szinte lehetetlenség megbarátkozni a gondolattal, hogy Jabotinszky, a mindig harcoló és viharzó, akinek minden szava lobogó tűz és minden tette erő és élet — nincsen többé. Lehetetlennek tartotta az óriási néptömeg is, mely kábultan gyűlt össze, hogy távoli koporsójától búcsút vegyen. Hatvanhat esztendőm alatt, zsengekorom óta gyűlések százaiiban vettem részt, de olyan hatalmas tömeget, mint amilyen Jeruzsálemben, egy hétköznapon, Jabotinszky emlékének tiszteletére összegyűlt, még életemben nem láttam. Tízezrek jöttek a legtávolabbi negyedekből, Jeruzsálem hegyeiről, dombjairól, hogy megsirassák a vezért és hőst. És a tömeg a legszínesebb volt, amit valaha látnom adatott. Ősz haj és göndör gyermekfürtök, tineses ifjak és borotváltak, kaftánosok és rövidnadrágosok, askenázok és szefárdok, német, lengyel, orosz, magyar, jemenita, perzsa, babiloni és bucharai zsidók, barna betár-ruhások és kékingesek, parókás, főkötős keleti asszonyok és modern öltözetű fiatal leányok. És mind ott álltak a nagy nyári hőségben, az égető déli napon és könnyes szemekkel figyelték a szónokok lelkes szavait! Istenem, honnan ez a végtelen erő, amely egyesíteni tudja a szíveket egyetlen egyéniség felé irányítva?

„A vihar középpontja” — így nevezte méltatásában Jabotinszkyt a *jeruzsálemi rádió*. És azt hiszem: a *tisztelet középpontja* volt ő negyven évem át. Honnan ez a ritka erő? Honnan ez a tisztelet, mellyel a kritizáló, fürkésző és hibákat kutató zsidó nép tömegei körülrajongták egy nagyját, gyűlölöinek és irigyeinek folytonos sárdobálása ellenére?

Mindenek előtt: érezte és érezhette mindenki, hogy szent tűz lobog a nagy szívben, amely a maga teljességében egyetlen szent nagy ideálnak áldozódik — a *teljes megváltás* gondolatának. Mert Jabotinszky géniuszának összes tehetségei ezt a nagy gondolatot szolgálták. Ha *oroszra* fordította *Bialik* verseit, arra gondolt, hogy megmutassa a zsidó s nem zsidó világnak, milyen nagy Izrael Istene, hogy ilyen költővel áldotta meg népét. (Ezeket a szavakat tőle hallottam.) Ha *héberre* fordította *Dantet*, azért tette, hogy gazdagítsa vele a zsidó nép renaissance-ának kultúrkinését. Ha *héber iskolákat* követelt a szétszórtságban élő zsidók számára is, ha nagyszerű *Atlaszt* szerkesztett és fantasztikus elbeszéléseket írt az ifjúság számára, mindennel a zsidó újjászületést akarta szolgálni. *A világ egyik legnagyobb szónokművésze* volt, minden írása gyöngyszem, minden röpirata drágakő és ezekkel az áldottságokkal hollyongott a diaspora minden részében és hirdette a nagy, *teljes* cionizmust, gúny tárgyává tette az asszimilációt és a kis cionizmust és mozgalmat teremtett, melynek követői készek feláldozni magukat tanításaiért.

Azt mondják, hogy *romboló* volt és nem építő. De kicsoda építő, ha nem az, aki fel tudott építeni egy új nemzedéket, egy új ifjúságot, amely képes odaadni az életét a teljes megváltásért? És romboló-e, aki alátámasztotta a két alaposzlopot, amelyen a nép élete megnyugszik: a *zsidó hagyományt* és a *héber nyelvet*? Vádolták őt, hogy fontosságot tulajdonít *külsőségeknek*, mint pl. uniformis, zászló. szertartás, jelszavak. Én azt hiszem, hogy ebben is magas szempontok vezették. Izrael Tórája, melynek gyökere az Istenhit és az erkölcs, tudja becsülni a szertartások értékét is, mint a tömeg és az ifjúság nevelésének erkölceseit. Nincs szüksége Istennek sátorosünnepre, vízáldozásra, palmaáglengetésre és nincs szüksége a főpaprak drága-

köves mellvértre és aranycsengetyűs aranygránátos ruhára. De nincs nemzeti nevelés szertartás nélkül, ünnepnapok nélkül. Enélkül elszárad a szív és minden profánvá válik, anyagi „valósággá”, melynek értelme pénz és címhaházas. *Herzl* után Jabotinszky értette meg a legjobban a szertartások jelentőségét. Szertartások nélkül az elvont zsidó tan nem vált volna az élet tanává negyven nemzedék számára. Ha a cionizmus ma elszáradt és nem lelkesíti úgy a szíveket, azért van, mert túlságosan „gyakorlati” lett.

És mint igaz zsidó, Jabotinszky igazi *monista* volt. Nem volt más gondolata, csak a cionizmus, még pedig minden pótlék nélkül. „A soffőr, aki az autóját vezeti, nem nézhet se jobbra, se balra, csak egyenesen előre” — mon-

dotta. A megváltás művében nem ismert se munkásokat, se tőkéseket, se askenázokat, se szefárdokat, se orthodoxokat, se neologokat — csak megváltásra vágyó embereket ismert, akiknek törekvése a nép újjászületése. Amennyiben a munkások elősegítik a megváltást és a zsidó többség keletkezését, a föld meghódítását, az ipar gyarapítását — ők a cionizmus alapjai. De nemcsak ők egyedül. A kereskedő is, a narancsültetvényes is, a gyáros is, sőt a kiskereskedő is ép olyan fontos az ország telepítő folyamatában, mint a munkás. Nincs osztálykülönbség és csak egyetlen érdek van, a föld és a nép megváltásának ügye. Ezért kell a legnagyobb áldozatot hozni mindenkinek. Mindenek előtt pe-

J. Steinhardt: Chanuka (fametszet)

dig ő maga hozta a legnagyobb áldozatot, amióta cionista lett, életének utolsó napjáig. És ez a felelet a kérdésre: Honnan fakadt az ereje, hogy tízezreket vonzzon magához? És honnan a rajongás, melyben rajta kívül még csak egyetlen zsidó részesült nemzedékünkben: Herzl?

Nemcsak vezér volt Jabotinszky, hanem nemzeti hős is. Még pedig nem csak azért, mert a zsidó légiót teremtette meg és mint egyszerű önkéntes részt vett a Gileád meghódításában, hanem mert nemzeti hősként és vezérként rajongták körül és szavát fejedelmi parancsnak tekintették ezrek és tízezrek.

Jabotinszky kitűnő regényt írt „Hős Sámson” címen, amelyet különböző nyelvekre lefordítottak. Szerintem a „Hős Sámson” Jabotinszky maga. Egész életén át harcolt a filiszteusokkal, a szó európai értelmében és a harc mezején esett el. Miként Sámson, ő is negyven évig „bíraskodott” Izrael felett, ítélte jó és rossz cselekedetei felett szolgátságában és megváltásában egyaránt. Negyven éven át feléje fordultak a szemek, mint uralkodó nemzeti hős felé, akinek minden beszéde esemény volt és minden írása kitörő vihar. És mint Sámson, ő is átkarolta a főoszlopokat, melyeken „életünk háza” — Cijon — nyugszik és megregettette és megrázkódtatta, ha nem is döntötte le. És ha Sámsonról írva van, hogy „többet ejtett el halálával, mint életében”, Jabotinszkyról bizton mondhatjuk, többeket fog életre kelteni halála után, mint életében.

Mert olyan egyéniség, mint Jabotinszky, akiben áldott életén át oly szent tűz lobogott, egyre növekedő rajongás központja lesz halála után. Óriás alakja már is mese és monda tárgya lett, mint Herzl alakja. És ha megszűnik a gyűlölet és irigység, ellenzői is el fogják ismerni nagyságát és akkor nőni fog tanítása követőinek száma és a teljes cionizmus híveinek serege, melynek legnagyobb zászlóvivője volt Herzl és Nordau után. Az első jelek már láthatók abban a tényben, hogy rajongói és ellenzői egyformán gyászolták halálát a vezérnek és hősnak, aki életét áldozta fel népe teljes megváltásának eszméjéért.

SALOM SCHWARZ (JERUZSÁLEM): HERZL A LEVELEIBEN. (Reuben Mass kiadása.) A legutóbbi Herzl-évforduló alkalmából jelent meg Jeruzsálemben Salom Schwarz kitűnő tanulmánya Herzlről, ahogy a leveleiben megnyilatkozik. Több ezer Herzl-levelet őriz a jeruzsálemi Herzl-archívum és Salom Schwarz kiemelte belőlük azt, ami a legjellemzőbb, ami szinte életkeretet jelent és egyben történelmi magvat rejt magában. Egy-egy levél éppen intimitásával gyakran világot tár fel, benső rugókat hoz felszínre és összefüggéseket teremt ott, ahol hivatalos dokumentumok hézagokat hagynak, hiányokat mutatnak. Közel tíz éve, hogy Salom Schwarz megrajzolta Herzl egyéniségét a naplója alapján. Újabb művének keretei tágasabbak. Mert a levelek az első gyökerekig nyúlnak vissza. A szülőkhöz írt gyermekkori levelek különös melegségről és gyengédségről tanuskodnak és ez a két lelki adottság kíséri Herzlt pályáján akkor is, amikor az ősi Anyával, Palesztinával foglalkozik. Mint egyetemi hallgatónál is, sőt később, a legsúlyosabb gondjai közepette a szülők iránti szeretet és gyengédség változatlan maradt minden megnyilatkozásában.

Huszonöt éves korában írja szüleinek Salzburgból, amikor megkapja a számára készített fényképeiket, apja betegsége után: „Az arcod, aranyos Apa, tetszik nekem. A kezeid már erőseknek látszanak. De a kabát még nem olyan telt, mint volt. De meg leszek elégedve kevésbé kövér Apával is, csak egészséges legyen nekem 120 évig. Az egyiknek boldogsága mindnyájunknak boldogsága. És mit szólnak az én gyö-

BRÓDY LÁSZLÓ:

KÖLTÖZÉS

*A küszöbön meghökkensz, visszanezel,
mint hegy mögül, ha búcsúzik a nap.
Tudod, hogy holnap hajnal pirkad újra
és még sincs ennél fájóbb pillanat.*

*Itt laktál negyven évig. Menedéked,
búvóhelyed volt, meghitt otthonod.
Lakásod volt, mióta megszülettél.
Itt éltél és hol halsz meg, nem tudod.*

*Az útiládák mélyén mennyi emlék.
a munkás háta meggörnyed bele.
Roskadtan viszi le az emeletről
s mint egy koporsót, búsan teszi le.*

*Szobáid kiürültek, lent a poggyász.
A kalapodat fölteszed. Botod,
jó útitárs, a régi szürke lépcsőn
kedvét takarva harsányan kopog.*

*Meggyorsítod a lépted, mintha sürgős,
halaszthatatlan lenne már utad.
Sietsz egy ismeretlen tartományba
és eltűnsz, mint a hegy mögött a nap.*

nyörű szép Anyámhoz — az anyai és hitvesi szeretet e drága mintaképéhez? Nemcsak, hogy jó feleség és jó anya vagy, hűséges és nemes, példátlan módon, — nemcsak ezt mondja nekem újra és újra ez a fénykép. Mosolyotok, mely a képeteiken sugárzik, ez a jóságos, szívbéli, drága mosoly, melyet részemre lefényképeztetek, jobban melegített és erősebben örvendeztetett engem, semhogy szavakkal ki tudnám fejezni“.

Ilyen hangnemben ír szüleinek negyven éves korában is. És alig pár nappal halála előtt, melyet világosan érzett előre, írja anyjának: „Meg akarlak nyugtatni, mennyire használt nekem Edlach, újra jól alszom, egészen leburnított a nap és idegeim frissek... Hála Istennek, újra ember vagyok, jó étvágygal, álommal, és sokan azt mondják, hogy nem látni már arcomon nyomait sem az epizódoknak, mely elmúlt fölöttem...“ Egy hét múlva könyörgött az edlachi szanatóriumi orvosoknak, hogy kámforinjekciókkal hosszabbítsák meg pár órával az életét, hogy Bécsből érkező anyját megegyeszer láthassa.

Herzl levelei a palesztinai akció korából a cionizmus történetének értékes kiegészítő részei. Ezt a szempontot érvényesíti Salom Schwarz kitűnő összefoglalásában. „Ha sikerült hozzájárulnom valamivel Herzl egyéniségének és művének ismertetéséhez, — bő jutalomnak tekintem.“ Ezzel fejezi be előszavát. És hozzátehetjük: Sok tekintetben sikerült és sokat fogunk tanulni Salom Schwarz könyvéből.

Dr. Patai József

K. PALOTAI ERZSI: ESZTER ÉS AZ ÁTKÉPZÉS

Eszter lassú léptekkel sétált el a kis üzlet előtt, mely felett zöld alapon sárga betűk hirdették: Mandel József fűszer- és vegyeskereskedése. A Mandel elé utólag fekete tussal rá volt festve, hogy „özv“, a „József“ után pedig, hogy „né“. Mintha a tussal festett betűk még az első gyászban íródtak volna, reszketni látszottak a határozott, férfias sárga betűk mellett, s olyan gyámoltalanul húzódtak meg a tábla elején és végén, szinte megtestesítői voltak annak, amit hirdettek: a támasz nélkül maradt szegény özvegynek. Eszter elnézte a táblát és önkénytelenül mosolyra húzódott a szája. Nem, az özvegy, akit a cégtábla hirdet, nem a siránkozó, folytonosan „szegény drágám“-at emlegető asszonyok közül való. Ha'almas, harcias asszony, jobban vezet a boltot, mint tíz férfi. Most, hogy Eszter elment az üzlet előtt, látta, amint az özvegy épp egy almát mutat egy vevőnek, olyan becéző mozdulattal, mintha az érintés is fájna egy ilyen finom gyümölcsnek, s kihallatszik az utcára harsány hangja, amint épp megesküszik, hogyha csak egy fillérrel olcsóbban adja, ráfizet...

Eszter továbbmegy, határozott léptekkel, mint aki rájött, hogy hiába minden, úgysem tud bemenni, a boltba, nem tudja rászáni magát. Hirtelen észébejut, mi lenne, ha kávéházba menne? Azelőtt, ha erős munkanapja volt, sok hosszúsággal és komplikációval teli, amint az egy vezérigazgató magántitkáránójénél természetes is, rendszerint beült egy kávéházba, egyedül, s ebben a kollektív magányosságban percek alatt eloszlott fáradsága, rosszkedve. Ha valami nagyobb feladat előtt állt, akkor is úgy ment kávéházba, ahogy barátnője, Ilus templomba ment, olyan gépies hittel, hogy ez erőt ad neki, bátorságot önt belé. Hátha most is használni fog a csodaszer...

Hirtelen mozdulattal megpergette a kávéház forgóajtáját és úgy állt be egy rekeszbe, mintha bújna valaki elől. Aztán gyors léptekkel a legeslegutolsó páholyba ment, feketét rendelt és az összes lapokat kérte, napilapokat, illusztráltakat, mind! A pincér megkérdezte:

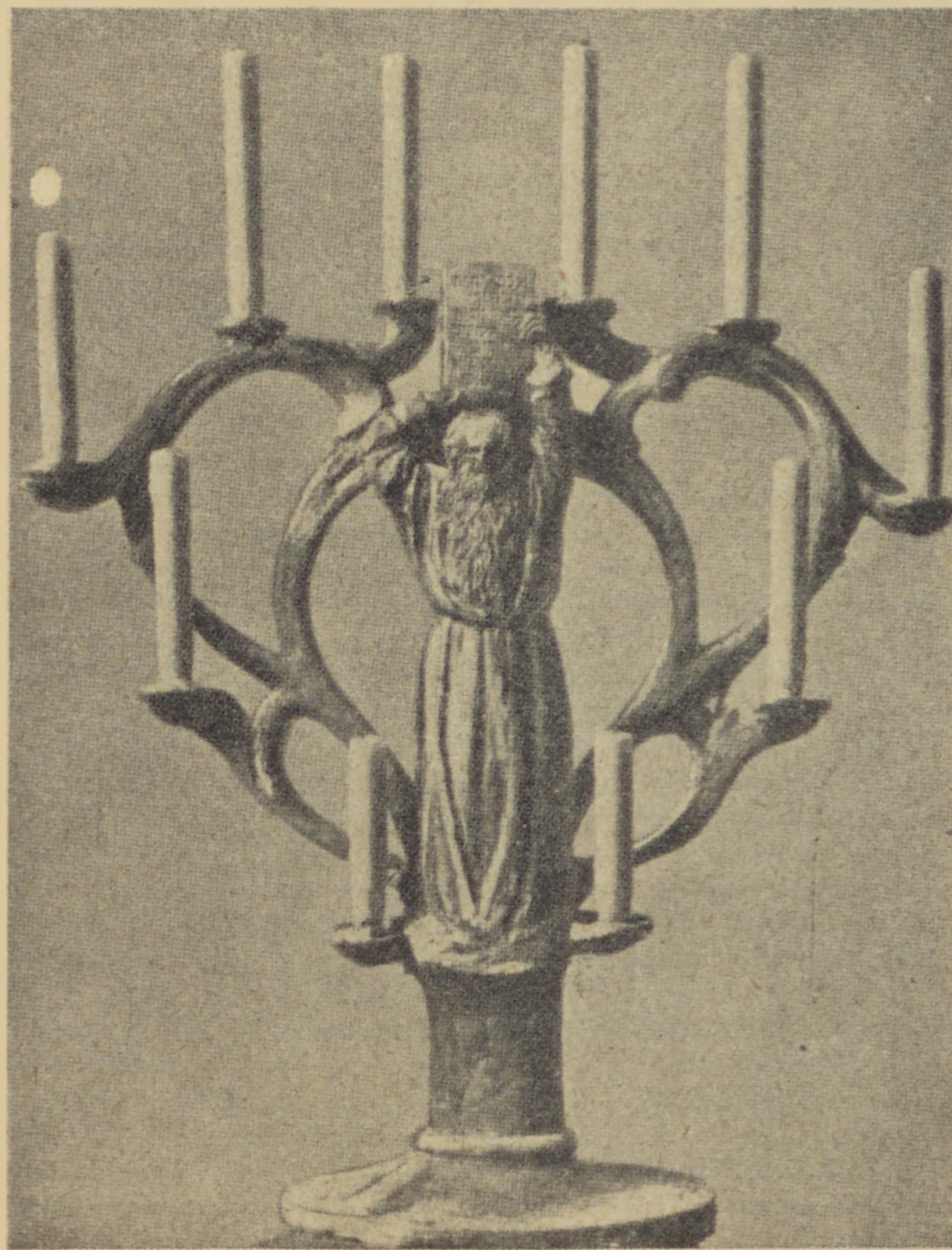
— Cukorjegy van kérem, vagy sacharínnal tetszik?

Eszter értetlenül bámult rá: — Mi? — Aztán hirtelen észébeötlött, persze, hiszen itt sem adhatnak cukrot jegy nélkül. — Hozza sacharínnal — mondta a pincérnek. — Hm... azóta nem lett volna kávéházban, mióta a jegyrendszert bevezették? Olyan régen volt már, hogy kitétték az állásából és elhatározta, hogy leépít minden vonalon? ... Persze, idestova hat hónapja... és milyen vonalon építhet le egy leány, aki otthon lakik? Legelőször is a ruházkodáson és a szórakozásokon... azután... azután majd talán arra is sor kerül, hogy kiadják a szobáját, úgyis különbejáratú, könnyű lesz kiadni... habár nem az a tipikus „elegánsan bútorozott szoba“, de minden darabot ő vett, Eszter, a saját kerestetéből saját ízlése szerint... Az egyik falon végig alacsony cseresznyefa-könyvespolc, telisteli könyvekkel... mindegyik színes vásznenkötésben, aztán egy biedermeier komód, egy gömbölyű asztal, két óriási karos-zék angolvászonhuzattal. Nem, a szoba nem „stilustizta“ ahogy Ilus többször szemére is vetette, de hallatlanul barátságos, otthonos... Néhány jó képe, rézmetszete is van, s az egyik sarokban sértett büszkeséggel áll egy piano. Mióta Eszter elvesztette az állását és esténként nem Schumannt játszik, hanem gyerekdalokat pötyögtet, vagy ritmikus tornagyakorlatokhoz való zenét kalapál ki rajta, a piano határozottan elégedetlenkedik és ha Eszter leüti a „Zenés játék“ első ütemeit, indignálódott sikolyokat hallat... Pedig nincs igaza — bízta magát Eszter, míg a feketéjét kavargatta — ez a játszóiskola terv, ez volt még a legjobb az összes átképzési tervek közül... A gyerekeket szereti, az átképzési idő nem hosszú, befektetés alig kell hozzá, helye van, hiszen a Sándor szobája oly nagy, világos terem, világos, szellős... szegény Sándor, vajjon mi csoda lyukban él ott Délamerikában? Még csak egy levelet írt, mióta kiment, nem panaszkodik, de olyan szűken, kimerően ír, érezni, ahogy kordont von mondanivalói sűrű tömege elé, hogy ki ne buggyanjanak, túl ne menjenek,

hogy szabadon és tisztán tarthassa az utat, ami szüleihez, otthonához, haza vezet...

Igen, a Sándor szobája... milyen aranyosak a liliputi székek, asztalok, gyerekholmik benne! Csak... csak most jön a dolog neheze... gyerekeket kell szerezni az „Operenciá“-ba! De hisz épp ezért... épp ezért sétált el ma a javított cégtáblájú bolt előtt, ezért ül most itt a kávéházban, megszegve takarékosági fogadalmát. Az órájára nézett. Mennie kell, az anyja már biztosan türelmetlenül várja újának eredményét, s ő itt feketézik, mint egy gondtalan úrnő. Fizetett.

Az utcán sóhajtvá konstatalta, hogy a kávéház ma nem használt. Nem oldott fel benne semmit, a kínos szorongás az émélyégig fokozódott benne. Próbálta észszerűen leküzdeni. Tulajdonképpen mitől fél? Mi az a borzasztó, ami vár rá? Igazán nem nagy dolog az egész, csupán be kell mennie Mandelnéhez és megkérni, ajánlja az „Operenciá“-t ismerősei körében. Hiszen ez semmi, elvégre ők évtizedes vevői Mandelének, könyvre vásárolnak ott... Persze, mikor átképezte magát, azt hitte, tódulni fognak hozzá a tanítványok, hiszen oly sok ismerőse van... aztán kiderült, hogy csak környékbeli gyerekekre lehet számítani, mert majdnem minden utcának megvan a maga játszóiskolája. Ilus is nagy lelkesedéssel ígérte, hogy annyi gyereket szerez, csak győzze Eszter, majd még a szomszéd lakást is kell bérelni, hogy elférjenek. Később azonban görcsösen hallgatott a dolgról. Eszter hosszas faggatására zavartan és dühösen azt felelte, hogy az ő ismerőseiről kiderült, hogy egytől-egyig hülyék, és inkább tanulatlan paraszteselédre bízzák a gyerekeket, mint... egyszóval mindenféle butaságot kérdeztek, az egyik, hogy miért csak most nyitja Eszter a gyerekfoglalkoztatót, mit csinált eddig és miért hagyta abba... a másik azt mondta, nincs biztosítéka, hogy elég hazafias szellemben fogják nevelni a gyereket,

B. Elkan: Menóra (Mózes)

egy harmadik azzal tért ki, hogy neki elvben semmi kifogása nincs ugyan a zsidók ellen, csak hogy azok mind pacifisták, ő meg katonatisztet akar csinálni a fiából, nem akarja, hogy beleoltsák a pacifizmust. Erre az Eszter anyja azt mondta:

— Menj be, fiam, a Mandelnéhoz, olyan nagy vevőköre van, ügyes asszony, az majd szerez neked tanítványt. Talán ő is ideadná a legkisebbet, az csak jövőre kerül iskolába.

Az anyja olyan magátólértetődő hangon mondta ezt, hogy abban a pillanatban Eszternek is természetesnek és könnyűnek tetszett a feladat. De most, hogy közeledik az üzlethez, már-már haragot érez az anyja iránt. Milyen könnyű másnak böles tanácsokat adni! Vajjon ha az anyjának kéne bemennie, olyan könnyűnek érezné-e a dolgot? Hirtelen elszégyeli magát. Hm, annyira kínos ez neki, hogy már utat keres, ahol a feszültséget levezetheti? Már haragba próbálja fojtani, ezt a szívdobogásos izgalmat, ezt a sohasem érzett lámpalázat?

— Le kell küzdenem ezt — gondolja hideglelősen — elvégre folyton csak azt prédikálom, hogy mindent leépíttek, az egész életemet átállítom... de mit tettem eddig? Csak hogy nem jártam kávéházba és színházba? és hivatal helyett egy Montessori-iskolába jártam tanulni?... de a lakásom ugyanaz maradt, egyelőre még a cseléd is megvan... a cipőmet még kitisztítják, és a baráti köröm is ugyanaz... most, először kell megalázkodnom — gondolta kimondhatatlan göggel.

Ahogy ezt tisztázta magában, már elég erőt érzett ahhoz, hogy meglepetve. Elképzelte, hogy a boltosné a műveletlen ember kárörömét fogja érezni, aki a külön felett diadalmaskodhat, azt a bizonyos „no lám, mégis csak rámszorult!” kéjesen boldogító érzését. Hirtelen elhatározta magát. Keresztülbukdácsolt a szűk boltaitón, ami még kirakott gyümölcsös és zöldsárga kosarakkal is el volt torlaszolva. Szerencsére épp nem volt vevő a boltban. Mandelné a pénztárban ült, a segéd hátul a sarokban lisztet töltögetett félkilós zacskókba.

— Jónapot kívánok — mondta Eszter bizonytalanul és megállt a bolt közepén.

— A kedves mama elfelejtett valamit? — kérdezte élénken a boltosné. — Az előbb volt itt ugyanis.

Ahá — gondolta Eszter —, biztos terepszemlére jött. Nem győzött kívánni.

— Nem — feleli halkán — nem vásárolni jöttem. Magánügy — teszi hozzá és közelebb megy az asszonyhoz. Né, még mindig ott áll a kassza élire állítva a lapos láda, különféle cukorkákkal és csokoládéval kirakva, két fillértől húsz fillérig, családilag az anyákkal bejövő gyerekeknek... csak most nem nyalóka, meg aranydió járja, hanem jégkocka, meg töltött banán... menyi cukrot kapott ő gyerekkorában Mandel nénitől! Mert akkor még Mandel néninek hívta... az anyja kis megbízásokat adott neki, hogy önállóságra szoktassa, ő meg nagy büszkeséggel teljesítette a rábízott feladatot: — Kérek szépen két deka élesztőt és húsz deka mazsolát, aranygaluska lesz nálunk ebédre! — mondta fontoskodva, és Mandel néni ilvenkor felemelte, a kassza tetejére ültette, a láda elé: — Válassz csak, Esztikém, az aranygaluska még soká lesz kész, és én látom a te orrocskád, hogy ennél egy kis édességet! Űgye? — és megsimogatta a kislány szőke, puha haját. — Bár az én gyerekeimnek lenne ilyen hajuk — sóhajtott — bezzeg azok feketék és olyan az üstökük, mint a drót! — Aztán, hogyan lett a „válassz csak, Esztikém”-ből előbb „válasszon, Esztike”, aztán, hogy Eszter gimnáziumba került, előbb csak tréfásan „kisasszonyka”, aztán elmaradtak a cukrok, a kicsinyítő képző, és egy komoly, udvarias „tessék parancsolni, kisasszony” lett belőle, nem is tudja, hogy történt... lassanként jött... azt se tudja, ő mikor hagyta el a „Mandel néni”-t, s mikor kezdte — ha kikerülhetetlen volt a megszólítás — „nagyságos asszony”-nak címezni a kövér özvegyet, gáncs nélküli udvariassággal, de mégis azzal a hangsúllyal, ahogy Mandelné a suszter mindig rongyos feleségét, aki pongyolában járt bevásárolni, nagyságos-asszonyozta... A hajsimogatás is abbamaradt, mióta Eszter egyszer idegesen megrándult a simítás alatt. A boltosné kezéből hering- és hagymaszag áradt és Eszter épp

aznap adatott a fodrásszal egy levendulás fricciont. Évek óta csak annyi volt a párbeszéd köztük: — Legyenek szívesek felküldeni egy negyedkiló mandulát és öt kiló lisztet. — Mert Eszter leginkább többesszámban beszélt a boltosnéval. És az így válaszolt: — Azonnal küldjük, kisasszony! Mást nem parancsol? Azt hiszem, a francokavéjuk is kifogyhatott már...

És most itt áll előtte, az asszony kérdően függeszti rá kerek barna szemét, most beszélni kell. De hogyan kezdjen hozzá? Most nem beszélhet többesszámban, így: legyenek szívesek ajánlani engem... itt hozzá kell fordulni, személyesen Mandelnéhoz, sőt Mandel nénihez... közel kell lenni hozzá, olyan közel, mint akkor, mikor még a kasszára ültették, hogy haja szinte egybevegyült az asszony parókájának elszabadult tincseivel... beszélni kell, el kell kezdeni, túlhosszú a csend és túlünnepeles, a boltosné mintha érezné, mi rejlik a hallgatás mögött, élénk barna szemében az érdeklődés mintha részvétté mélyülne... Eszter hirtelen felkapja fejét és gépiesen rákezd, mint egy betanult leckét, de hangjában egy kis dac van, majdnem harag, hogy íme most kérnie kell:

— Hat hónapja leépítettek. Kitanultam a Montessori-rendszerű gyermekfoglalkoztatást... a végkielégítésből játszótérre rendeztem be... most elsején megnyitom az iskolát... kisgyerekeknek, három évestől hat évesig... félnapra, vagy egész napra, félnapra tizenöt pengő, egész napra harminc. Igyekeztem olcsó árakat csinálni, a mai viszonyoknak megfelelően.

Ránéz a kövér asszonyra, akinek szeméi biztató érdeklődéssel csillannak felé, s kissé megenyhülve folytatja, azzal a lélektelen kedvességgel, ahogy máskor a rendeléseit szokta feladni:

— Azt gondoltam, hogy Zsófia is eljöhetne...

Nem tesz pontot a mondat végére, várja, hogy Mandelné közbevigjon, idegeiben már érzi a sopánkodó hangsúlyt: — Á, hogy gondolja azt a kisasszony, ilyen időkben még erre is költsek! — Várja, hogy a sok év kimerült hűvöségét az asszony most egyszerre fogja visszafizetni, már átkozza magát, hogy bejött, hisz előre tudhatta volna. Legszívesebben kiszaladna a boltból, mielőtt hallaná a választ. De Mandelné megszólal, a hangja csupa öröm és édesség, mintha a mellette álló „színtiszta akácméz”-zel öblögette volna a hangszálait:

— Ó, hogy örülök, kisasszony! Nem is képzelem, milyen gondot vesz le a vállamról! Folyton itt lábatlanokodik az a gyerek a boltban, vagy az utcán ténsereg... a kisasszonynál jó kezekben lesz, azt tudom!

Még áradozik és örül, mintha Isten tudja, milyen szívességet tenne Eszter neki, hogy elvállalja a porontyát.

Eszter valami olyan megkönnyebbülést érez, mint mikor fogorvosi székéből áll fel, egykori gyökérkezelés után. Ilyenkor a keze szinte megmerevedik, ahogy görcsösen szorongatja a szék karfáját... most is önkéntelenül az ujjait próbálja mozgatni, s meglepetve veszi észre, hogy csakugyan ökölbe szorította mostanáig.

— Van már sok növendék? — érdeklődik Mandelné.

Eszter elpirul. Pillanatig gondolkozik.

— Nincs bizony — mondja aztán olyan közvetlenül, ahogy csak Ilussal beszél, a barátjánéval: — azért is jöttem ide. Tessék engem ajánlani. A... Mandel néninek olyan sok ismerőse van... esetleg ki lehetne tenni a névjegyet is.

Az asszony arca sugárzik. Villámgyorsan tesz-vesz, a névjegyet dróttal egy kis fapálcikára erősíti, a pálcikát beleszúrja egy nagy krumplibá, az egész kis reklámtáblát pedig a kasszára teszi, szemben a vevőkkel, hogy mindenkinek rögtön szembe szúrjon. Ragyogó arccal néz Eszterre, meg van-e elégedve. Ez valami furcsa megatottságot kezd érezni, ahogy látja a kövér asszonyt sűrögni-forogni az ő érdeklődésében, de még ellenáll és megpróbálja:

— A Zsófiát, persze, ingyen vállalom. Ha Mandel néni által kapok növendékeket, valamivel viszonzni szeretném a fáradságát.

De a kövér asszony ijedten tiltakozik.

— Hogy gondol ilyet a kisasszony! Örülök, hogy segíthetek, különösen a kisasszonynak... hisz olyan régóta ismerem... akkora lehetett, mint a Zsófia, mikor először

jött hozzám. Jaj, de édes volt! Mintha most is látnám... hozzámszaladt és selypített: Téjet tíz deta távét, de szotat! — Tíz dekát kért, de sok legyen! — Az asszony hangosan kacagott a visszaemlékezésen.

Eszter csak állt. Már nem volt benne semmi ellenállás, hagyta, hogy a meghatottság előntse, csak nézte Mandel nénit, hallgatta, amint hangosan számlálgatja, hány asszonnal beszél még ma a játszóiskola érdekében, terveket csinál; Dobosnének csak a hét végén szól, mikor megjön az ura, az utazó, az asszonnal csak olyankor lehet okosan beszélni... a Friedmannék három gyereket is küldhetnek, azok majd ellátják a játszóiskolát, minden évben születik utánpótlás... Eszter csak hallgatja... hogy elhárította a viszonzást ez az asszony — tüzei, szítja meghatottságát —, aki hajnalban kel mindennap, hogy kint le-

hessen a nagyvásárcsarnokban és egy fillérrel olcsóbban vehesse meg a zöldséget... és nem mondja, hogy majd telefonálok, majd értesítem, ha valami lesz, hanem beszúrja a névjegyet a krumplibá és sorra veszi az ismerőseit... Mandel néni... mit tehetne, hogy megmutassa, milyen hálás? Hogy ez az asszony megérezze, hogy leomlott a válszfal köztük, amit eddig az udvariasság drótsövényével őrzött... mit tehetne...

Hirtelen ötlete támadt.

Sebes mozdulattal felül a kasszára, a cukrosdoboz felé hajol s miközben vizsga szemekkel kutat a csokoládék között, odaszól az asszonynak:

— Választhatok, Mandel néni? Tetszik tudni, még mindig úgy szeretem az édességet...

SZABOLCSI LAJOS: KÉT VERS

JEVORECHECHO

*Amikor a templom egyre halkabb.
A kórus zsong, az ima hallgat.
Mikor mindenki menni készül:
Hívnak minket befejezésül.*

*És a kántor kérő szavára
Lépünk az Úr talapzatára,
Néhány öreg, az arca halvány —
Megállunk ott a lépcsők alján.*

*Mint rendeli a régi rend,
A törvény, mit az Úr izent,
Fehér leplünk magunkra véve,
Állunk Cebaót közelébe, —
Kezünk kitárva kétfelé,
A föld felé, az ég felé,
S mint őseink, a nagy papok.
Elzummögünk egy dallamot:
Jevorechecho!*

*Az Isten áldjon, átkok népe.
Ki szitkokat ismersz csupán.
Legyen tiéd, tiéd a béke.
A csend, a hosszú harc után.
Halál les most rád száz alakban.
Őrizzen meg a láthatatlan...
Jevorechecho!*

*Az Isten áldjon meg, ti görnyedt,
Ti összecsukló emberek.
Az Isten áldjon, árva, özvegy,
Ti nagyszemü, bús gyermekek.
Minden szerencse elhagyott,
De Isten arca fennragyog,
Jevorechecho...*

*Az Isten áldjon, álmok népe.
Menj új napok, új harc elébe,
Ki a szivárványt kergeted,
Kit megtép minden fergeteg.
Kinek sehol vetése nem nőtt:
Megáldom benned a jövőndöt.
Jevorechecho!*

*Az Isten áldjon, bánat népe,
Ő adjon néked szent erőt!
Ti vértanuknak nemzedéke,
Ti mágusok, ti szenvedők!
Az Isten áldjon, ti kopottak,
Mindenhonnan kiátkozottak,
Mindenünnen kiüldözöttek, —
Mert próféták járnak közötted,
Mert élni fogsz tovább, mint más itt.
Új hajnalig, új pirkadásig...
Jevorechecho!*

DIÁKFEJ

*Tizenhat éves, szőke, halavány,
a szeme kék és messze, messzenéz, —
Nem tudja még, hogy mi a szenvedés,
Két nyitott ajka ezt súgja: „anyám“.*

*De tudja már, hogy nincsen sima út
és pillantása már ezért borongó,
és tudja jól, hogy hull már a sorompó
és zárulnak már lassan a kapuk.*

*Most rád mered. Tán azt kérdezi tőled:
„Hát engem is elér a nagy itélet?
És nincsen mentség? Nincs barát? Rokon?“*

*A száj még mintha félénken dadogna:
De nézd meg jól: már feltünik ragyogva
a láthatatlan Jel a homlokon!*

* Mutatvány Szabolcsi Lajos Vigasztaló című, most megjelent verskötetéből.

Milyen könnyű ilyenkor megszólaltatni a fájdalmat! Szabadjára engedni a szót, hogy ennek az órának követelése szerint, elkeseregje a csillagoltó este reánkzuhanását, az álmokupolák árnyékbahullását, a csalitzúgásos, hegedűzöngés magyar-zsidó dalok elcsöndesülését. És milyen nehéz megengyhíteni a fájdalmat! Rendre fogni a szót, hogy szembeszálljon ennek az órának követelésével és — megjelenítve álmod és valóságot, imádságot és igehirdetést, oltárörzést és hitvédő csatázást — már most megkísérelje a legigazibb vigasztalást: a múltó élet el nem porladó értékeinek felmutatását.

Sokan vannak, akik maguk nem teremtik és nem teremlik a fényt, de a mások fényét visszatükrözik és ezzel a kölcsönfényvel egy életen keresztül jól-rosszul elboldogulnak. Kiss Arnold egyéniségében, munkásságában, tanító és imádságos szavában volt valami isteni és valami fejedelmi, valami, amit nem kapott másoktól és amiben nem osztozott másokkal: valami, ami magasabbrendű formáját kialakította és a magyar rabbikar saját fényeiben tündöklő, saját tüzeiben izzó, sajátos, erős egyéniségévé avatta.

Ha szokásszerűen az ősökön, a tanítókon, a társakon és a természeti környezetben keresztül szeretnők megközelíteni ennek az egyéniségnek a titkát, sok mindent megtudhatnánk és megérthetnénk, de éppen ez a titok nem tárulna föl soha előttünk. Mert gondolhatunk arra a legendás családra, amelyből származott. Elzarándokolhatunk az avasi sírkertbe vagy a délvidéki csendes temetőbe és bolyonghatunk a farkasréti temető sírjai között. Megkereshetjük őket. A nagybátyját, Wolwele barmicvát, ki tizenhároméves korában a hámosi fenyéren elesett, meghalt a hazáért. A nagyatyját, nagyanyját, kik szívük vérén rejtve rejtegették a honvédeknek menekülő útját. Az édesapját, a hű zsidó papot, ki a Bánátban félszázadon át hirdette az Úr szavát. Imádságos, csalóánylelkű édesanyját. Testvérét, akit Ravaruska után elborult lélekkel hoztak haza és akinek koporsója mellett ő állt csak ott egy novemberi délutánon. Gondolhatunk szeminarista-éveire. A főiskola szigorú jószágú mestereire és nemes hevületű diákseregére. Az önképzőkör fehérszegfűs, romantikus hősére, indulásának társára. Gondolhatunk azokra a községekre, amelyek nevelték, formálták, az édesapja ekléziáira, meg a magáira: a Felvidék nyilthomlokú hegyei közt élő zsolnai meg az egyenes, magyarlelkű veszprémi gyülekezetre, amelyben élete legboldogabb esztendőit töltötte és amelynek egy életen át ennek az életnek hűséges osztályosát, a feleségét köszönte. De vajjon, ha egy alvó gyermeket a tudomány minden módszerével és minden eszközével megvizsgálunk, megértjük-e már szívárványos álmait? És ha sorra vettük Kiss Arnold őseit, kirepítő fészket és későbbi környezetét, megragadtuk-e már őt magát, az egyéniségét, a lelkét, amelynek ereje az örökséget és a hatást alakítóan magába olvasztotta és legszentebb sajátjává tette?

A művelt magyar embernek, ha soha nem járt is Párisban, van képe erről a Bakonyról, mely „Hunnia új szegénylegényét örzi nevetve“. És ha egyszer eljutott Párisba, akkor is hányszor az a kép marad meg továbbra is a lelkében, amelyet a költőtől nyert és nem az, amelyet a saját tekintetével fölmért. Kiss Arnold nemcsak pap volt, hanem költő is és a költő, íme, miközben titkát kerestük, nemcsak rejtve maradt, de elvarázsolt, bűvöletébe ejtett minket. Mi Miskolcot, Nagybecskerekét, Zsolnát és Veszprémet már csak az ő szemével tudjuk nézni. És nemcsak Miskolcot, Nagybecskerekét, Zsolnát és Veszprémet, hanem az egész magyar-zsidó kehillá-életet: a rabbikat és a

kántorokat, az Isten hirdetőit és az Isten énekeseit éppen úgy, mint a tisztaszavú, egyenesbeszédű zsidó vezetőket, meg az itt-ott előforduló kicsinyes, irígy fondorkodókat.

Ne próbáljuk hát megmagyarázni a megmagyarázhatatlant és formulába zárni azt, ami magasabb eredetű erő és isteni adomány. *Is elauhim*, „Istennek embere volt“, *nőszí elauhim*, „Istennek fejedelme“. Tanított minket csodálatos szépségű magyar nyelven és csodálatos szépségű magyar hangon, ránevelt ősi bibliánk és ősi imádságaink borús, fájdalmas szépségeinek szeretetére és a magyar hazáért való hűséges áldozásra.

Még élnek Budán öreg emberek, akik hallották az ő székfoglalóját. *Ivri ónauchi*, héber vagyok, zsidó vagyok — ezzel a vallomással foglalta el és szentelte oda magának negyven esztendő előtt az Öntőház-utcai főtemplom szószékét. *Ivri ónauchi*, héber vagyok, zsidó vagyok, ezt a vallomást ismételte meg ugyanolyan ifjúi lángolással tizenöt esztendő előtt is budai papsága negyedszázados ünnepén. Zsidónak lenni mindig azt jelentette: mártírkoronát viselni. Egy kicsit még azokban a régi, holdog időkben is, amelyeket ma oly sokszor visszasírunk. Kiss Arnold rabbiságának évtizedei során igen sok néma zsidó lélekből varázsolta elő és igen sok kényszerű, bizonytalan kijelentésből fokozta meggyőződéses hitvallássá az *ivri ónauchi*-t. Héber vagyok, zsidó vagyok — ezt prédikálta, ezt tanította, ezt élte. Az egyik versében a zsidóság szólal meg az ősi pergámen halhatatlan hordozója, de ő maga is ennek az ősi pergámennek ura és szolgálja, fölkent tanítója és alázatos követője:

*Hevültem, szálltam, prófétáltam, égtem.
És lángparázssal lobogott az ajkam...
Zsidó vagyok!*

És végigvonul az ő munkásságán ennek az igének a testvérigéje is: magyar vagyok. A legendás család pap- és költő-sarja szószéken és daloló könyvekben lobogtatta mindig azt a szent hitét, hogy a téli förmetegek elvonulnak, a jégbilincsek megrepednek és fölélbred újra negyvennyolc nagy magyar tavasza. Ha pedig ki akarnának tagadni a magyar rögből — írta, mintha csak nekünk, mai magyar zsidóknak írta volna:

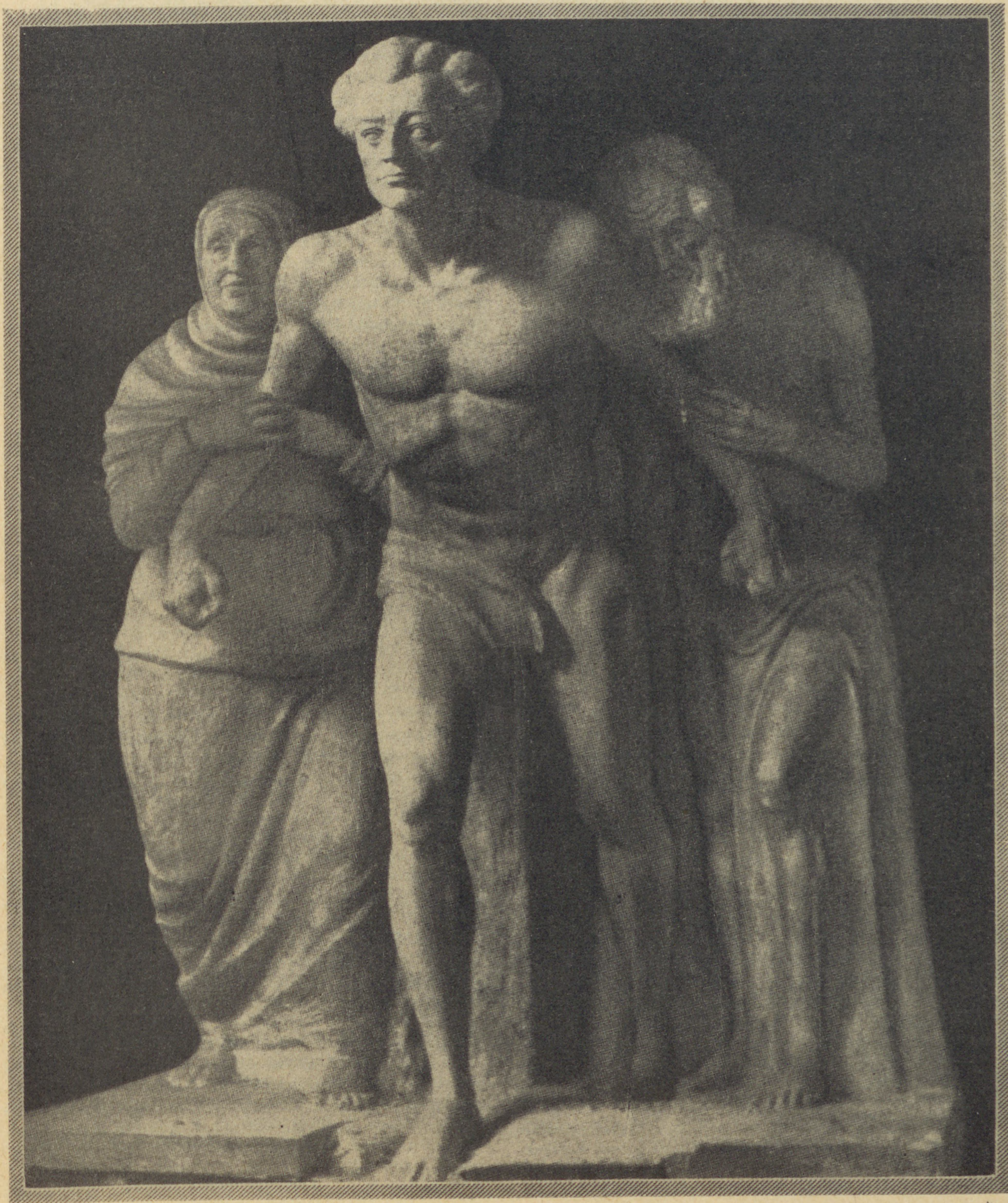
*Tűzes vallomással valljuk sűrű gyászban:
Magyarok vagyunk mi életben, halálban.*

Ha Kiss Arnold soktüzű munkásságát képbe akarnók foglalni, a Jákob álmának képéhez kellene fordulnunk. Jákob álomlátójában Istennek angyalai föl és alá járnak. Kiss Arnold is: lehozta Isten ígét a hívők közé, de híveinek szavát is fölvitte Isten elé. Szívének áhitatos érzelmei visszhangra találtak ezer meg ezer lélekben. Ha észrevétlenül végigjárnók egyszer péntek este a zsidó hajlékokat, de sok zsidó asszonyt találnánk a gyertyák mellett, akik a *Mirjámra* hullatják imádságos könnyeiket! Ha fölkereshetők egyszer a gyermekük betegséggyógyja mellett virrasztó édesanyákat, a férjük sírhalmán merengő özvegyeket, de sok lélekben ott találnók a *Mirjám*-imádságok biztató, nyugtató, vigasztaló rezdüléseit!

Beárnyékolt napjainkban, melyeknek fájdalmát még jobban elsötétíti az ő elvesztése, az egész magyar zsidóság az ő imádságával imádkozhatik:

*Ne hagyj el minket gondba és sötétbe,
Ne hagyj el minket tántorogva, félve,
Ne hagyj el minket — Urunk, Őrizőnk!
Ne hagyj el minket — Istenünk, Erőnk!*

Dr. Vidor Pál

S. Járai: Herzl-emlékmű terve

HELLER BERNÁT:

A TELL-EL-DUVEIRI ÁSATÁSOK MAGYAR MUNKA MEGVILÁGÍTÁSÁBAN*

Dr. Feuerstein Emil a „Mult és Jövő“ októberi számában (150., 151. l.) beszámolt az újabb palesztinai ásatásokról. Eleven, tartalmas beszámolója minden bizonnyal felébresztette a figyelmet a Tell-El-Duveir-i méltán feltűnést keltő leletek iránt. Csakhogy dr. Feuerstein az itt talált nagyjelentőségű írásoknak értelmét némi egyoldalúsággal mutatja be.

A *Mult és Jövő* olvasóinak ma azonban már rendelkezésre áll idevágó magyar munka, amellyel a MIEFHÖE szerencsésen megindította kiadványsorozatát, fiatal, de avatott kutatótól, dr. Balázs Györgytől. Balázs figyelemre- és elismerésreméltó munkát végzett, amikor a Tell-El-Duveiri ásatásoknak problémáit, eredményeit, jelentőségét, sokoldalúlag, behatóan, szakszerűen bemutatja a művelt magyar közönségnek, kivonatosan pedig a héberül olvasóknak.

Belemélyedve a régiségtan és az epigráfia bonyolult elméleteibe és fázasztó részleteibe, a történelemnek és legkivált a Bibliának fényét vetíti azokra a tárgyi és írásos emlékekre, amelyek évek óta izgatják a tudományos világot. Ezeket az emlékeket azok az ásatások tárták fel, melyeket a *Wellcome-Marston Archeological Research Expedition to the Near East* szolgálatában 1933-ban J. L. Starkey indított meg, az arabok lelkes barátja és mégis az arabok gyilkos vakbuzgóságának szomorú áldozata. A föltárt emlékek értelmezése legtöbbször *Torczyner*-nek köszönhető, a jeruzsálemi egyetem tág szemkörű, élesen (néha túlélesen) látó lánglelkű tanárának. A *Tell-El-Duveir*-okozta izgalmat Balázs összehasonlítja azzal, melyet Mésa, Moáb királyának stélája keltett 1868-ban. Mésa köve is kapcsolatos a Bibliával: a Királyok könyve is szól arról a diadalról, amellyel Mésa kérkedik. De a Tell-El-Duveiri leletek még többszörösen, még szorosabban kapcsolódnak a Királyok s még inkább Jeremiás könyvéhez.

Bevezetésül Balázs a Palesztina-kutatás tömör, tanulságos történetét adja. Kár, hogy az összefoglaló művek sorából kimaradt a legújabb: feledhetetlen Klein Sámuelünk héber könyve: *Izrael földjének kutatása a zsidó és az egyiptemes irodalomban*. (Jeruzsálem, 1937.)

Azután Láchis történetét vázolja. legelőbb az írott forrásoknak, majd meg az ásatásoknak nyomán. Balázs nem kételkedik abban, hogy Tell-El-Duveir nem más, mint Láchis. Petrie Flinders és egy-két régebbi kutató nem fogadták el ezt az azonosítást. Ujabban csak *Jirku* ellenzi. Balázs Láchis történelmi jelentőségét a szentpétervári papyrus, a Tell-el-Amarna-levelek és kivált a Biblia nyomán, a XV. századtól 587-ig kíséri, amely évből valók a most napfényre került írások. A régiségek nyomán visszavezet minket id. e. 3000-ig. Számos emlék az egyiptomi korból való: scarabeusok, híres Pharaóknak, III. Thutmosisnak és II. Ramsesnek is nevével, akikben az Exodus pharaóját keresik. A régiség-tani rétegek legfelsőbbike, legújabbja a perzsa korból (VI—IV. század) való. Az utolsó-előtti réteg a zsidó réteg. Ebben találták a legnevezetesebb emlékeket és írásokat. Megtalálták *Gedalja ben Achikam* pecsétnyomóját, a híres *Gedaljaét*, akit Jeruzsálem elfoglalása után Nebukadnecar megtett Judaea helytartójának,

* Dr. Balázs György, A lachisi (tell-el-duveiri) ásatások archeológiai és epigráfiai eredményei. Egy feltárt bibliai város. Budapest, 1940. MIEFHÖE-könyvtár I.

akihez Jeremiás is csatlakozott, de akit rövidlátó honfitársak megöltek, amit a zsidóság évente böjttel gyászol.

Ebből a zsidó rétegből került ki 18 osztrakon, cserép, melyek közül a felének írása olvasható. Ezeket a közmegegyezés 587-re, Jeruzsálem bukásának évére teszi. Az első írás pusztán neveket tartalmaz, mindössze tíz nevet. De ezek is figyelemre méltók: nyolc közülük theophor, Isten nevét is magában foglalja. Ebben *Torczyner* a Jósijahu király megindította vallástisztításnak hatását látja; 6 név Jeremiás könyvében is található.

Általában a *bibliatudomány részére legjelentősebbek azok a kapcsolatok, amelyekkel ezek az írások* (nagyreszt levelek Hósajáhutól, egy kisebb helyőrség vezetőjétől Joáshoz, Tell-el-Duveir, [közfelfogás szerint Láchis] parancsnokához) *Jeremiás könyvéhez, Jeremiás személyéhez fűződnek*. Ennek a mozgalmas, izgalmas kornak legszilárdabb legkimagaslóbb egyénisége Jeremiás. Júda királya ekkor (597—587) az alapján jóindulatú, de végtelenül gyöngö Cidkijahu. Őt a trónusra Nebukadnecar ültette, az újbabilon birodalom hatalmas királya. Mégis, engedve az udvari párt erőszakoskodásának, amely párt Egyiptomra támaszkodott. repedt nádszálra, — Cidkijahu megszegte a hűséget, melyet Bábelenek esküdt. Jeremiás (Jechezkeél is) fölismerte ennek az esküszegésnek bűnös és végzetes voltát. Rendületlenül, rettenhetetlenül hirdeti s üvölti, hogy ez az út a romlásba dönti Júdát, hogy nincs más menekvés, mint megadás, hűség Bábel iránt. Ezért csüggesztőnek, árulónak kiáltják ki, kalodába zárják, testileg bántalmazzák, hörtönről hörtönre hurcolják. S amikor ostorozza a népnek balhiedelmét, hogy a templom majd csak megóvjá őket, — amikor megjósolja, hogy hamuba rogy a szentély, melyet az ő bűneik latrok barlangjává aljasítottak, halálra is akarják ítélni. De oltalmára kelnek az ország nagyjai és vénei. A vének hivatkoztak arra, hogy Micha is hasonlót hirdetett: Ción mezőnek szántatik föl, Jeruzsálem romhalmazzá lesz, a templom hegye erdei vadonná. — Michának nem lett bántódása, ellenkezőleg, a nép megtért. Ellenben *Urija* prófétát, aki Eljakim idejében hasonlót hirdetett, a vétkes király csakugyan kivégeztette.

Ezt az *Uriját akarja Torczyner a Tell-el Duveiri levelekben is fölfedezni*, mert nevének végső betűi az írásokon olvashatók. De ezt a föltevést szerzőnk is jogos kétséggel fogadja. Az írások 587-ből valók, Uriját pedig Jehójakim (608—597) legalább egy évtizeddel előbb már kivégeztette. A leletek *Kebarjah ben Elnathan*-jában *Torczyner* viszont Elnathan ben Achbört látja, aki *Uriját* elhozta Egyiptomból halálra, pedig az valószínűleg ennek az atyja. Urijah nevének végső betűi egyúttal Jeremiás (Jirmijah) nevének is végső betűi, a 9. és 17. osztrakonok pedig Jeremiás (Jirmijah) nevének kétségtelen maradványait őrzik. Valószínű tehát, hogy a *levelek Jeremiásról szólnak*. Szerzőnk helyesen utal a nemcsak tartalmi, hanem kifejezésbeli rokonságra is, melyet a tell-el-duveiri levelek *Jeremias* könyvével felmutatnak, itt is találkozunk a váddal, hogy a próféta szavai ellankasztják az országvédőknek kezeit, elcsüggesztik a szíveket.

Mindezeket a kérdéseket Balázs könyve a szaktudósok fölfogásának alapos ismeretével és egyéni megítélésével világosan bemutatja. Főlevenítt egy végzetesen jelentős kort, küzdelmeivel, pártjaival, végzetével, vezetőivel, köztük a fönséges Jeremiással. Balázs könyve ismétlem, figyelemre, elismerésre, elolvasásra méltó.

KOMLÓS ALADÁR: AZ ELSŐ CSILLAG

(DRÁMA-RÉSZLET)

(A dráma egy palesztinai kisvárosban Kr. u. 134-ben játszódik le. A római császár születésnapján a centurió a zsinagógába küldi az uralgó szobrát. A véletlenül ott tartózkodó zsidók összetörik és kidobják. Erre a centurió körülvéteti katonáival a templomot és kihirdeti, hogy az udvaron újból felállíttatja a császár képmását; aki hajlandó áldozni ez előtt, az bántatlanul elvonulhat, a többit felkoncoltatja; az első csillag feljövételéig gondolkozhatnak. A darab voltaképpen tárgya most annak bemutatása, hogyan jutnak el, gyávaságuk és különböző gyarlóságaik ellenére, a körülzártak a vértanuság vállalásáig. A városka egyik előkelő zsidója, Aurelius lovag bemegy a zsinagógába: ottlevő feleségét, Mirjamot és többi hitsorsosait rá akarja venni, hogy életük megmentése érdekében teljesítsék a centurió kívánságát. Legtöbbjük, részben a Rabbi hatása alatt, hallani sem akar erről. Titokban üzenetet küldenek a közeli erdőben tanyázó lázadóvezérhez, Ben Amikamhoz, segítséget kérve tőle. De nemsokára megjön a hír, hogy Ben Amikamot a rómaiak reggel megverték. A körülzárt zsidók most már csak Isten segítségére számíthatnak. Ez sem következik be, de mégis történik valami csoda: a városkából több zsidó, elsősorban a bennmaradottak hozzátartozói, önként bejönnek a templomba, hogy együtt haljanak meg testvéreikkel. Ez az addig még ingadozókat is végkép arra bírja, hogy a halált válasszák. Mivel Mirjam bennmarad, kész meghalni maga Aurelius is. Egy jegyespár megesketteti magát a Rabbival, hogy hitvestársakként jussanak az Úr elé. A darab utolsó jelenete):

MENNYEI KÓRUS:

*Az Úr formálta remekbe
a lányt, aki féli a Törvényt—
s ki halálba megy érte: a férfit.
Legszebb zsoltára az Úrnak.
Isten dicséreti ők.*

*Künn érik a dombon a szőlő,
rogyadoznak a dús fügefák is —
s ők mennek az éjbe, a télbe.
De zengedező citerákkal
már várja a jöttük az Ég.*

RABBI: Dicsérjük mi is az Urat a cherubokkal együtt. (Chazan két pohár bort hoz egy kis tálcán a jegyespár elé.) Igyatok ebből a borból, Judit és Jozadak, mert nagy öröm napja ez ma nektek. (Izszak.) Mostantól fogva férj és feleség vagytok. Isten és ember előtt.

MIND: Áldás, áldás!

JUDIT és JOZADAK (megcsókolja egymást, majd lejön az emelvényről és a többiek közé áll).

TANÍTVÁNYOK (énekelve): Zengedeztetek az Urnak hárfával és hangos énekléssel. Trombitákkal és kürtzengéssel vigadozzatok a király, az Úr előtt. Harogjon a tenger és minden bennevaló, a világ és akik lakoznak benne; a folyóvizek tapsoljanak, a hegyek együttesen örvendezzenek.

KERESKEDŐ (a 2. archon elé lép egy írást lobogtatva): Nesze, nekem nem kell.

2. ARCHON: Mi az, mit nyujtasz felém?

KERESKEDŐ: Az adósság... amin elengeded az adósságomat... nem kell, visszaadom neked.

2. ARCHON: Odakünn hasznát vehetnéd.

KERESKEDŐ: De én nem akarok kimenni. Itt halok meg veletek. Nesze.

2. ARCHON: Nekem nem kell. Tépd szét.

KERESKEDŐ (széttépi az írást): Tessék. Nem érdekel többé, van-e adósságom vagy nincs. Most nevetni tudnék azokon, akik pénz miatt vesződnek odakünn. Olyan szabad vagyok és gondtalan. Mintha egész életemen át egy nehéz és csúf terhet cipeltem volna!

2. ARCHON: Nem én szabadítottalak meg tőle. Te magad.

GAMLIEL: Emberek, nem szürkül odakünn? Azt hiszem, mindjárt feljön az első csillag.

RABBI: Vegyük fel a taliszainkat. Ebbe szoktuk öltöztetni a halottakat is, hogy imaköpenyben lépjenek Isten elé. Készüljünk fel mi is a találkozóra. (A férfiak előszedik imapadjaikból imaköponyegeiket. Egy perc múlva fehér taliszban állnak helyeiken.)

AURELIUS (lassan a Rabbi elé lépdél): Én is...

CHAZAN: Hogyan? Te is velünk?

AURELIUS: Igen... minek mennék ki? Minek élnék? (A Rabbihoz.) Ha ugyan szabad veletek maradnom.

RABBI: Mind örülünk, ha eggyei több lélek dicséri az Örökkévalót.

AURELIUS: Én nem dicsérem. Csak meghajlok előtte. Meghajlok, mert összetörte az életemet. És mert rájöttem, hogy vannak erősebb dolgok, mint az élet. Az én szerelmem, meg a ti hűségtetek erősebb. Rettenetes, halálos szörnyű erők, az élet vacogva húzódik össze előttük, mint egy kis madár, ha oroszlán tátja rá torkát.

RABBI:

Vacogva? Mint az ellenség előtt?

De hiszen ez mind én, én, én vagyok.

én vagyok e szeretet és e hűség!

*Vacogsz, te balga? Én boldog vagyok,
hogy Isten ily felséges folyamokkal*

*méltóztat folyni és harsogni bennem.
Ám rontsa el a testem e folyam:
nem állok ellen.
Az Úr győzelme ez, de az enyém is,
hogya nem állok ellen.*

AURELIUS: A te győzelmed? Engem összetört.

RABBI: Csak azt győzi le, aki ellenáll. De véle győzől, ha szolgálsz neki.

AURELIUS (Chazanhoz): Add az imaköpenyemet.

MIRJAM (Aureliushoz lép és átöleli): Haragszol még rám, Aurelius? Ne légy ellenünk, Aurelius. Ne haragudj ránk azért, mert meghalunk.

AURELIUS (Mirjamhoz): Nem ... nem vetsz meg, Mirjam?

MIRJAM (szeliden átöleli): Szeretlek, Aurelius. Téged is szeretlek.

AURELIUS: Veletek halok meg. Együtt veletek. (Chazan előhözza és ráadja a taliszt.)

GAMLIEL:

*Íme, a csoda! Isten közbelépett
és Izráel győz.*

RABBI:

*Isten közbelépett
s mi győzünk. A halálunk diadal.
Mert százszor erős, aki halni bátor,
övé az élet és övé a dal.
Isten van abban. S élni fog örökké
Izrael, mert meg tudtunk halni mi.
Erő leszünk a lesújtó ökölben
s leszünk a szél, mely győzni lengeti
a felkelőknek büszke lobogóit.
Évezrek múlnak, s egy-egy kései
ivadékunk még attól lesz erősebb,
hogy egyszer rég meg tudtunk halni mi.*

BETEG (nyögve): Milyen szép itt a halál! Mint egy mennyegző!

MENNYEI KÓRUS:

*Hozsanna, hozsanna,
lobogószívű ifjak,
az Úrnak ölébe
mélán odahulló
fáradt öregek,
s hozsanna tinéktek,
ti hajlotthátú,
lompos legények.
ti kapzsi, ravasz.
nehéz, suta féjtek.
sóvár, buja nők,
hozsanna, hozsanna,
ti vagytok mégis
az egy igaz Isten
legfőbb csodája,
ti hőszívű gyávák,
remegve s mégis
meghalni tudók:
a föld meg a tenger
tapsolva köszönti*

*halálbamenéstek,
s angyalseregek már
nagy zengedezéssel,
örök koszorúval
repesnek elétek.*

RABBI:

*A halál előtt bánjuk meg bűneinket...
Köszönöm néked, Isten, e halált,
mit most magamra öltök nemsokára.
mint egy vakító dús aranypalástot.
Nem is az ily cselédi rendű vállak, —
próféták, szentek s más kedvenceid
méltók csak ilyen fejedelmi halálra.
Szegény szolgálid mi, akik vagyunk,
e nagy jutalmad mivel érdemeltük?
Alázattal várjuk a dús palástot,
halljuk, ahogy már hull felénk suhogva.
szemünk káprázik, ahogy belenéz...
Uram, a lábaidhoz roskadok ma.*

ABSALOM: Csillag! Az első csillag...

(Mind felnéznek, a mennyezeti köralakú lyukon át látják, az elsötétült kék égen felragyog egy csillag. A chazan fáklyát tartva kezében meggyújtja a zsinagóga összes mécseseit. Ahogy végigmegy a sötét színpadon, az összes csoportok és szereplők egyenként világosodnak meg.)

ABSALOM:

*Az első csillag... Mire a többi feljön,
ugye, Rabbi, mi meghalunk?*

RABBI:

*Nem, nem, mi meghalunk
és erre mind a csillag feljön.
Szikrázva, egyenként jönnek fel az égre
s ragyognak, mint egy erőstüzű tábor.
Egymásra nevetnek, a földre nevetnek
s ránk is lenevetnek az ég magasából,
a jókra, akik meghaltak az Úrért.
Ők is csak az Isten édes fiai.
Testvérek a gyermek s az égbeli csillag.
S ti is elkezdték fényleni,
ha majd meghaltok. Tünjön szívetekből
a fájdalom.
Ha holnap egy ember az égre tekint majd,
így szól magában: „Nini, Absalom.”
Ne félj, Absalom.*

ABSALOM:

Nem félek. Miért félnék?

(Valaki énekelni kezd. Néhány hang után mindenki vele énekel): Az Úr az én pásztorom; nem szűkölködöm, fűves legelőkön nyugtat engem és csendes vizekhez terelget engem. Még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy. A te vessződ és hotod, azok vigasztalnak engem. (A kapun kívül dörömbölni kezdenek, de az ének ujjongva és erőteljesen száll felfelé. Az impluvium kék egén újabb csillagok ragyognak fel.)

FÜGGÖNY.

HÜBSCH ALFRÉD: MÁRAMAROSI KÉPEK

Azokon a területeken, amelyek Magyarország integritását képezték és megszállás alá kerültek és most a helyzet szerencsés fordulata folytán visszakerültek, a Felvidéken, Kárpátalján és Erdély részein a zsidóság vallásos rétegei helyezkedtek el és élnek az ő különleges helyi jellegű, mély vallásos életüket. A zsidóságnak ez a rétege a minden rendű és rangú munkát legtöbbször boldogan vállalja, tehát a testi fáradozások minden árnyalatát készséggel végzi, akár mint földműves, akár mint fuvaros, akár mint pásztor.

E rövid sorokban Máramaros-megyének egy helységéből közlünk néhány adatot, hogy belelássunk egy város zsidó helyzetébe.

A város lakosságának majdnem egyharmada zsidó vallású. Nemrégiben még Viseul-de-Sus-nak nevezték, ma ismét Felsővisónak hívják és a megváltozott helyzetben mindenki igen nagy örömmel és bizakodással van a felszabadítók iránt. Mindenki dolgozni akar, a munkában nem válogatósak, az emberek százai kint vannak az utcán és a tereken és várják a munkaalkalmakat, hogy dolgozhassanak. Nem céljuk a segélykérés, mindenáron munkát kívánnak, hogy el tudják tartani nagy családjukat. Várják most a magyar zsidóság áldozatkészségét, mely felsegíti és kenyérhez juttatja őket.

A felsővisói hitközség elnöksége nagy gonddal foglal-

Hager Mendel felsővisói főrabbi

kozik a város zsidóvallású polgárainak szociális kérdéseivel és egyébről sem beszélnek, mint hogy megoldják a feljükk meredő szegénységben a felmerülő problémákat. Ezekben a sötét gondokban osztozik a sokszázéves hitközség nagytudású és nagyműveltségű főrabbija, *Hager Mendel*, akit a hívek rajongásig szeretnek és nagyrabecsülnek. Ő a hitközség szellemi vezetője, tanítója, a jesiva főnöke. De Hager főrabbi nemcsak szellemi kincseit ontja. Jobb időkben Amerikában járt és külföldi segítséget is hozott hitközségének és egy modern, kétemeletes, külső képre is megnyerő épületet sikerült megalapítani, melyben templom, rabbiak és jesiva-otthon (negyven-ötven bennlakó részére) épült. A jesivaszobák tágasak, felszerelve puha ágyakkal és modern mosdóberendezéssel. A széles udvaron gondozott kert terület, amelyben lugas, deszkából készített előadóemlény van,

mely arra szolgál, hogy a jesiva-növendékek a nyilvánosság előtt vizsgáltassanak. A jesivának több mint háromszáz növendéke volt, számuk csak a legutóbbi években csökkent. Az épületben látható a Beth-Din-terem, a rabbiszoba, modernül berendezve. A lélekszámban terebélyesedő hitközségben új templom készül, érdekesek a frigyláda faragványai jellegzetes zsidó motívumokkal, amelyek az iparművészetnek remekei.

A hitközség nagy gondja a szegénység, a munkanélküliség leküzdése, ipari munkaalkalom szerzése, egzisztenciák megalapítása, kölcsönök nyújtása. A város tehetősebb zsi-

A felsővisói templom frigyládjának művészi kidolgozása

dósága két kézzel ad és ajánlja fel földi javait a bajok szanálására, de várja a segítőkezet is, mely feléje nyúlik, mert saját erejéből, érzi, hogy képtelen a szegénységgel megbirkózni.

Az ország zsidó szociális intézményei kell, hogy segítséget nyújtsanak, nemcsak ennek a városnak, hanem az egész sínylő máramarosi zsidóságnak, hogy megmentse őket az életnek, ellássa őket a legszükségesebbel, hogy kultúrnívójuk emelkedjen, hogy be tudjanak kapcsolódni a zsidó jövő nagy problémáiba.

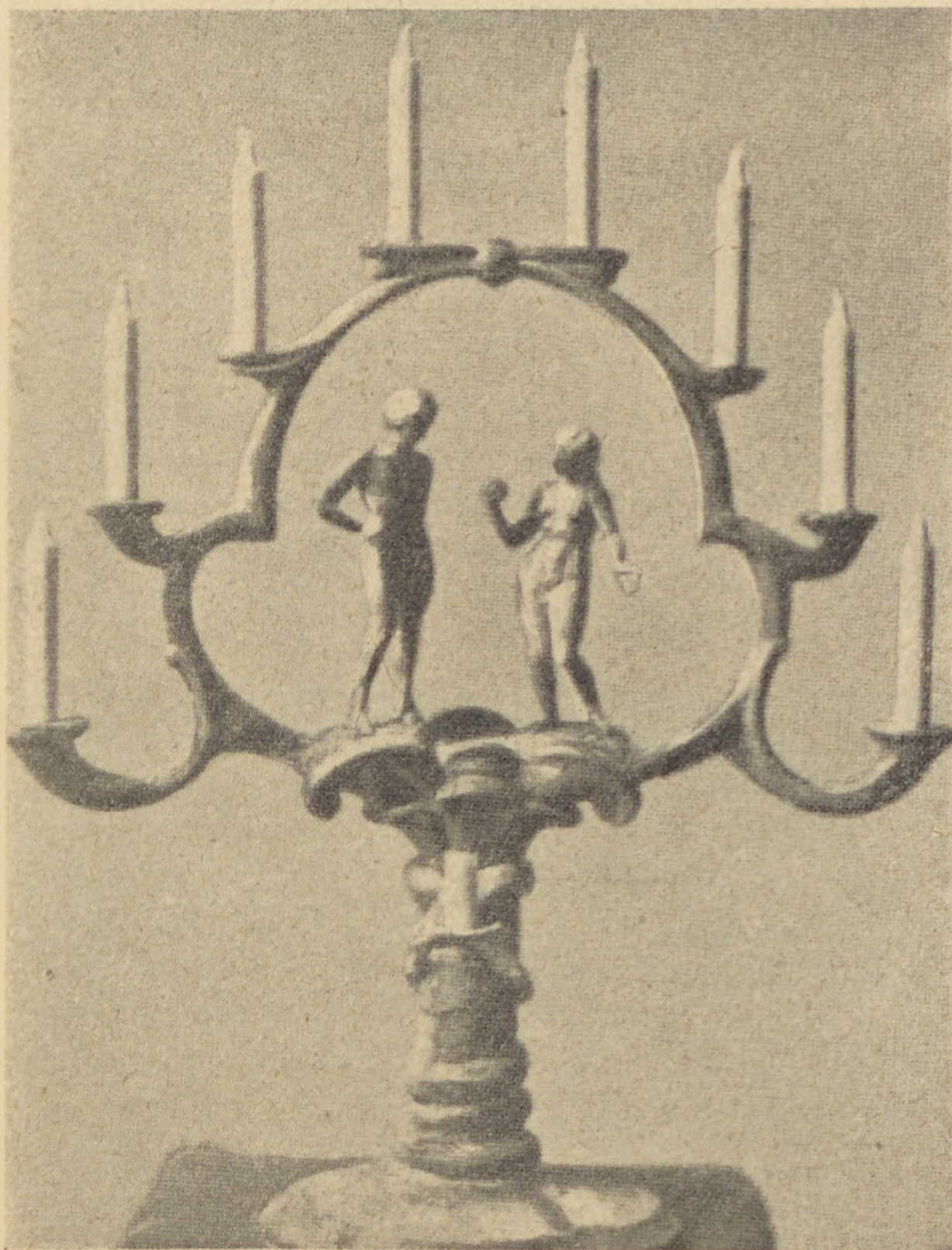
A felsővisói jesiva egyik osztályának növendékei

HEINRICH GRAETZ:

DIE KONSTRUKTION DER JÜDISCHEN GESCHICHTE

(Berlin, 1936. Bücherei des Schocken Verlags Bd. 59. 109. lap. A szerző Frankel Zeitschrift-jének III. évf. (1846) folytatásokban megjelent cikkének új kiadása.)

Mindazok számára, akik túllengő önértéztől fűtve talán abban a hitben ringatták magukat, hogy helyes zsidóság-szemléletet csak a mi nemzedékünk tudott adni, alázatot ébresztő, de annál örvedetesebb meglepetés volt a Schocken-Bücherei 59. kötete, amely Graetznek 1846-ban írott első művét adja — ízléses új kiadásban — a kezünkbe. Azoknak is, akik számára Graetz nagy, tizenegykötetes zsidó történelme nem tiszta tudományt, hanem talán inkább publicisztikát jelentett, azoknak is, akik a pozitivizmus válójával illették a mindmáig legnagyobb zsidó történetírót, a fiatal Graetz itt a zsidó szellem-történetírás zseniális mestereként mutatkozik be. A mai zsidó olvasó, ha történetesen címlap nélkül adnók kezébe ezt a rövid, de annál mélyebbtartalmu művet, minden bizonynal kortársnak gondolná a szerzőt: annyira aktuálisan látja a huszonkilencszázad zsidó történelmünk lelki rúgóit, annyira közel érezzük magunkhoz ennek a vázlatnak minden sorát.

B. Elkan: Chanukai menóra (Ádám és Éva)

Ki hitte volna, hogy a XIX. századi „zsidó felekezeti-ség” korában egy fiatal zsidó tudós ily merész szavakkal jellemezze a zsidóság alapeszméjét: „A zsidóság, szigorú értelemben véve, egyáltalában nem vallás, hanem... államtörvény.” A zsidóság eszméje a pogányság elleni protestálásban gyökerezik, de nem marad meg ennél a negatívumnál, hanem megfelelő államszervezetben testesíti meg a szellemi vallás isteneszméjét. „A Törvény (a tóra) a lelke, a Szentföld a teste ennek a különleges államszervezetnek.” „A tóra, Izráél népe és a Szentföld egy — mondhatni — mágikus együvérendeltségben van.” Az állami élet szilárd talaja nélkül olyan a zsidóság, mint egy odvas, félig kiszakított fa, amely csak koronáján visel lombkoszorút, de ágakat már nem képes hajtani. Ilyen megállapítások alapján vezet végig bennünket Graetz a zsidó történelem három korszakának — az exiliumelőtti (kb. 1200—536. i. e.), exiliumutáni (536 i. e.—70. i. u.) kornak és a diaszporának (70 óta) — lelkén. Az első korszak — amelynek elején még a politikai és társadalmi tényezők voltak túlsúlyban — utolsó századaiban a próféták (főképp Ámosz, Jesájahu és Jirmejáhu) működése nyomán már a vallás is fontos állami tényezővé válik. A szentély pusztulásában a nép a próféták intelmeinek beteljesedését látja, ezért fordul a visszatérők aránylag kicsiny csapata újra a vallási gondolat felé, amelyet a második korszak — minden hellenista és egyéb befolyással dacolva — eredeti tisztaságában őriz meg. (Különösen érdekes, hogy Graetz itt a talmudizmussal szemben teljesen pozitív állásfoglalást nyújt és azt — később, nagy munkájában vallott felfogásától merően eltérő beállítással —, mint a zsidóság fennmaradásának szükségszerű követelményét magyarázza.) A keresztény történetíróknak a zsidóság további (diaszporai) történelmével szemben tanúsított negatív magatartását Graetz erősen támadja és a harmadik korszak vázlatában bemutatja, hogy minden szétszórtság ellenére a diaszporában is mindig voltak a zsidóságban átjogó és történelmet jelentő szellemi áramlatok. Mint ezeknek az áramlatoknak és koroknak gyermekeit — és nem mint kiragadott egyéneket — állítja elénk a diaszporai zsidó szellemiség legnagyobb alakjainak: *Philonnak*, a platonkövető alexandriai filozófus-aggádistának, *Száádja gáónnak*, a szúrai „tanház” fejének, *Jehuda ha-Lévi*-nek, a nemzetien misztikus vallásfilozófus-lirikusnak, *Móse ben Majmon*-nak az istenittas aristotelista racionalistának és *Moses Mendelssohn*-nak, az újkori zsidóság vezéralakjának gondolatrendszerét. Itt jelenik meg előttünk Graetz, a szellem-történész, aki filozófiai rendszerekben látja a történelem csomópontjait és irányvonalát.

A mai zsidó olvasó, aki Bubertól és Dubnowtól megtanulta értékelni a chászidizmust, joggal érez törést Graetz vázlatában ott, ahol Majmúni „Útmutatója” után mingyárt Mendelssohn „Jerusalem”-ét tárgyalja. Ebben azonban Graetz is korának gyermeke. Azé a koré, amely csak misztikus amulett-babonát és eksztatikus táncolást lát — kellő távlat híján — a chászidizmus hatalmas szellemi mozgal-mában.

Napjainkban, amikor sokan, kívülről is, belülről is, hígítani, sőt semmibevenni akarják a zsidóság szellemiségét, mindenkinek, aki az igazi zsidóságot meg akarja ismerni, el kell olvasnia Graetznek ezt az égetően időszerű kis remekművét.

Singer Endre

DR. WOLF JÓZSEF: MAGYAR ZSIDÓ P APKÖLTŐK

Kiss Arnold emlékének ajánlom e sorokat.

Amikor 1877 október 4-én fényes ünnepek között megnyílt az Országos Rabbiképző Intézet, az Országos Izraelita Iroda „tekintetes Elnökségéhez” mindenfelől érkeztek az üdvözlő iratok, telegrammok. Közülük kiemelkedett a Kecskeméti Református Főiskoláé, amely a következőképpen szól: „Református Főiskolánk örömmel üdvözli magyar rabbiképző intézetünk megnyitását. Virágozzék, neveljen derék papokat magyar Hazánkunk.” Ennek a jókívánságnak a magyar rabbiképző közel hét évtizedes fennállása óta igyekezett mindig megfelelni.

A derék papok közül különös hely illeti meg a papköltőket. Hiszen minden felekezetben kiemelkednek a papköltők, gondoljunk csak Czuczor Gergelyre, Sik Sándorra, Mécs Lászlóra a katolikusok, Tompa Mihályra, Szabolcska Mihályra a református papköltők között. A magyarországi rabbikarban már a rabbiképző megnyitása előtt is voltak papköltők. Patai József a „Héber költők” első kötetében írja: minden rabbi, iskolaigazgató, tanító és hitközségi jegyző verseket ír. *Schiller-Szinnessy* eperjesi rabbi, később cambridgei egyetemi tanár héberre fordítja a Szózatot. Verseket ír *Fassel Hirsch* nagykanizsai rabbi, a kiváló talmudista, *Weisse* vágyhelyi rabbi. A rabbi mestere *Bacher Vilmos*, *Bacher Simon* héber költő fia, *Schillert* fordítja héberre, de eredeti verseket is ír.

*

A magyar rabbiképző is számos papköltőt nevelt vagy helyesebben, mivel „poeta nascitur”, számos költői tehetségű rabbi került ki belőle. Időrendi sorban ezek a következők: *Vajda Béla* losonci rabbi, *Kecskeméti Lipót* nagyváradai rabbi, *Kiss Arnold* budai vezető-főrabbi, *Hevesi Simon* pesti vezető-főrabbi, *Heves Kornél* szolnoki rabbi, *Pfeiffer (Pap) Izsák* monori rabbi, *Hevesi Ferenc* pesti rabbi, *Molnár Ernő* pesti vallásnár. Amikor a rabbiképző papköltőiről beszélünk, nem lehet megelégedni azokról, akik hosszabb-rövidebb ideig voltak a rabbi-szeminarium növendékei és tudásuk alapját itt rakták le, vagy folytatták tanulásukat. Itt kezdték bontani tehetségük szárnyát *Gábor Ignác* (Manuello fordítója), *Makai Emil* (a középkori héber költők jeles átültetője), *Patai József*, akinek első műve *Sasue alumim* (héber verses kötet).

A papköltők munkássága kettős irányu volt. Vagy fordítottak héber, ujhéber és zsargon-költőkből, vagy pedig önálló eredeti verseket írtak. A héber költőkből *Kecskeméti Lipót*, *Vajda Béla*, a zsargonköltőkből *Kiss Arnold* fordított, eredeti költeményeket írtak *Heves Kornél*, *Hevesi Simon*, *Kiss Arnold*, *Pfeiffer Pap Izsák*, *Molnár Ernő*. *Vajda Béla* és *Kecskeméti Lipót József* ibn Abitur, *Izsák ibn Gijjat* és *Salamon ibn Gabirol* költeményeit fordították. *Kecskeméti* sokat fordított *Mózes ibn Ezrából* is, akinek szerelmi lírája emelkedik ki különös szépségével. Egyik szelicháját *Kecskeméti* így fordítja:

*Hiúság az ember értelme,
Csak röpke árny az élte. —
Mint lenge pelyheke,
Tűnik el a messzeségbe.*

Vajda Béla a Damaszkuszban élt utolsó pajtant, *Nad-sara* Izrael szólaltatta meg magyarul. *Kiss Arnold* első sorban a zsargonköltőket fordította magyarra, közülük első sorban *Morris Rosenfeld* verseiből egy egész kötetnyit. Legszébben: *Nyomorban*, *Sírok mellett*, *Könnymilliomos*, *A virágokhoz*, *A csodahajó*, *Édesanyámhoz*. *Kiss Arnold* egyik legnagyobb költői fordítása: *Profiat Duran Ephodi* „*Ne légy hát olyan, mint apáid voltak...*” című satirikus tartalmu költői levele. Helyszűke miatt itt csak *Kiss Arnold* verses kötetének címeit sorolhatjuk fel: *A pap hárfája*, *Jób. Gétódalok*, *Köd és napsugár*, *Mózes a földön*, *Énekek éneke*, (IMIT évkönyv, 1917.), *Elborult csillagok alatt*, továbbá költői hangulatu imái és imafordításai (*Mirjam*, *Noémi*, *Echod*). Az irodalomtörténet a következőket írja *Kiss Arnold* költészetéről: „Mélyérzésű, vallásos lyrikus, verseiben, fordításaiban, imádságaiban az igazi bensőség

hangján szól.” De költészetnek számíthatjuk *Kiss Arnold* prózai műveit is, dolgozatait, elbeszéléseit stb., különösen *A héber költészet szelleme* című dolgozatát (IMIT évkönyv, 1912.). Amit ebben a dolgozatában a biblia, a midras, az agada költészetéről ír, a valóságos költemény prózában. *Hevesi Ferenc* peszachi Hagadájában a *Báránka*-verset kedves módon fordította.* *Hevesi Simon* *Jób* könyvét fordította költői ihlettel és szárnyalással. „*Eleven válólevél*” című versében pedig *Gitin* traktátusának elbeszélését dolgozta fel költői módon. Egyéb költeményei: *Abigel* (IMIT évkönyv, 1897.), *Dániel* (IMIT évkönyv, 1899.). *Heves Kornél* versei a magyar zsidó élethő merítik motívumukat. Például a *Három templom*. Lángoló hazafias érzés szól *Zsol-tár* című verséből. (IMIT évkönyv, 1908.)

*Dicsőséget a magyarnak
Mindenütt a harc terén,
Kétkedőnek bizodalmat,
Csüggedőnek új reményt.*

Heves Kornél verses kötetei: *Lant és biblia*, *Új igék. Istenes könyvem*. *Pap Izsák* gazdag költői tehetség, stílusának ereje és eredetisége gyakran Adyével versenyez. Verses kötetei: *Szemet a földnek, szívet az ének. Találkozásom az Urral*, (IMIT 1917. évkönyvében jelent meg *Bét Hamid-ras*-ban című költeménye. *Kiss Arnold*hoz 70. születésnapjára „A zengő szó Mesteréhez”, címmel szárnyaló ódát írt.) A *Frenkel*-bibliában költői módon fordította a *Énekek énekét*. *Blau Lajos* 65-ik születésnapján szárnyaló ódával köszöntötte mesterét. Meg kell emlékeznünk *Klein Mór* nagybecskereki rabbiról, aki *Salamon ibn Gabirol* „*Királyi korona*” című költeményét fordította le magyarra, továbbá *Jedaja Hapenini* költeményét (Lemondás, Embersorsa, IMIT évkönyv 1900.).

*

Amikor a magyar zsidó papköltőkről írunk, nem szabad megfeledkeznünk azokról sem, akik nem írtak verseket, hanem csupán költői szárnyalású imákat és fohászokat. Ezek közül kiemelkednek: *Peris Armin* (Könyörgései), *Lőw Imánuel* (Imádságai és költői ihletű, *Vörösmartyra* emlékeztető

* *Kiss Arnold* irodalmi munkásságát, így költői munkáit is pontosan ismerteti dr. *Rosenthal László* (Magyar Zsidó Szemle, 56. évf., 1939.).

Kiss Arnold, a most elhunyt nagy magyar zsidó papköltő

Sírversei: Lőw Sámuelre, Mezei Ferencre. Baumhorn Lipótra, Baracs Károlyra stb.) Eisenberger Géza gödöllői rabbi ugyancsak költői szárnyalású imákat írt (*Imák a frigyszekrény előtt*). Nagyatyám Wolf József, kalocsai rabbi Rudolf trónörökös és Stefánia főhercegnő menyegzője alkalmából egy költeményt írt, amelyet annak idején felterjesztett a bécsi kabinetirodába, ahol azt tudomásul vették, Kanyurszki, a Pesti Tudomány Egyetemen a keleti nyelvészet akkori nyilvános rendes tanára pedig az Egyetemes Filológiai Közönyben alapos készültséggel megbírálta.

Blau Lajos, a rabbiképző néhai rektora, a rabbiképző jubileuma alkalmából többek között azt mondta, hogy a modern rabbi a magyar irodalom talajába egy új törzset ültettek, a magyar zsidó irodalom törzsét. Ennek a törzsnek egyik lombos hajtása a magyar zsidó költészet, amelynek dalnokai között sok magyar zsidó pap is található. E dalnokok egyik legkiválóbbjának, Kiss Arnoldnak lantja csak a napokban nemult el örökre. De a dal, az ének a zsidó szeretetről, hitről, honfűi hűségről szólni fog és szállni fog nemzedékről-nemzedékre...

RÓNA JÓZSEF:*

LEVELET KAPTAM HAZULRÓL

*Azt üzente két drága ember,
Velem van, itt él egy gondolatban.
S látom őket lelki szememmel,
Mert levelet kaptam.*

*Nehéz fejem kezembe hajtom.
Eltemetem a fáradt homlokot,
Két kis könnyecsepp áztatja arcom
És haza gondolok...*

*Látom őket, gond-szántott arccal
Értem remegni, szeretve, féltve —
S a két könnyecsepp kis, csendes zajjal
Lehull a levélre.*

Montevideo, 1940 július.

* Róna József, néhai dr. Vajda Bélának, a volt kiváló losonci főrabbinak unokája.

Ú J K Ö N Y V E K

AZ IZR. MAGYAR IRODALMI TÁRSULAT ÉVKÖNYVE. (Budapest, 1940.) A zsidó közvélemény, mely türelmetlen elégedetlenséggel tekint újabban minden meglévő és működő intézményünkre, mint szellemi életének nagy eseményét ünnepli az *IMIT* Évkönyvének megjelenését.

Szépirodalmunknak e régóta tekintélyes fórumán az idén Vihar Béla, Vészi Endre, Kecskeméti Mária, Berend László, Köműves Imre, Monostori Ada, Vasvári István, Szilas Frida, Szekszárdi Molnár István szép versei szerepelnek. A tudományos rész pedig ezer szállal fűződik életünk nagy kérdéseihez, nemcsak Komlós Aladár remek tanulmányában, hanem Ballagi Ernő, Lederer Emma, Kiss Arnold, Telegdi Zsigmond értekezéseiben is, amelyek a magyar zsidóság multját világítják meg és Heller Bernát, Waldapfel József, Elek Oszkár, Kunos Ignác, Kohlbach Bertalan dolgozataiban, amelyek a zsidó szellemnek a világirodalomra gyakorolt hatását tanulmányozzák egy-egy részletkérdésben. Örök teológiai problémát tárgyal Guttmann Mihály, zsidó folklóre-kérdést Scheiber Sándor, az elmúlt év történetét fogja össze tiszta képpé Grünwald Fülöp. Egyenként és összesen: érték és világosság.

Nem lehetne-e az *IMIT* munkásságát még szorosabban a mához kapcsolni? A szerkesztő, dr. Szemere Samu nyíltan szembenéz e kérdéssel és álláspontját, amely a kötet 324. lapján van lerögzítve, nemcsak szavai igazolják, hanem

maga az egész Évkönyv. Egy tárgykör mégis fájdalmasan hiányzik: a mai magyar zsidóság szociográfiája és szellemi képének analízise az *IMIT* komoly, tudományos színvonalán. De nem az *IMIT* hibája, ha erre nincs meg ma köztünk a megfelelő erő — vagy erkölcsi bátorság. H.

Dr. HAHN ISTVÁN: ZSIDÓ ÜNNEPEK ÉS NÉPSZOKÁSOK. (Dr. Heller Bernát előszavával. Új zsidó könyvtár. Szerkeszti: Sós Endre. Viktória-kiadás. Budapest. 1940.) Zunz Lipót óta a zsidó irodalom sok kiváló nagysága foglalkozott a zsidó ünnepek és népszokások történetével, multjával, fejlődésével. Az idők folyamán nem egy könyv látott napvilágot, amely e tárggyal foglalkozik. De a sok közül is kiemelkedik és méltán kelti fel az érdeklődést és figyelmet dr. Hahn István könyve, amelyet nyugodt, világos, egyszerű és érthető előadásmódja, komoly felkészültsége és e téren való járatossága úgy az idősebb, mint a fiatalabb évfjártú értelmiség gyakran forgatott és olvasott könyvévé tesz majd. Jó útmutató és vezető. Megmagyaráz mindent, ami iránt a zsidóságot csak hírből ismerő, de az események nyomása alatt hozza visszatérő zsidó ember érdeklődik és amire feleletet vár. E könyv igen alkalmas arra, hogy a tudás és a megismerés segítségével zsidóvá tegye az izraelitákat. Gervai Sándor

SZILAS FRIDA VERSEI: ALLOK A PARTON (Budapest, 1940.) Érdekes versek. Van bennük élet és erő. A költő messzire néző szemével figyeli az életet a partról, „honnan ezer, sokezer sajka indult el hallelujázva”. Napimádó ősökre gondol, akik imádtak „holdat, csillagot, tüzet, terméskövet és mindent, miben őserő lakott”. Kaleidoszkópban látja a világot. Egyik legérdekesebb verse a „Kaleidoszkóp” című. Örök forgás az élet. „Forog a tengely” és ébred, törtet az ember. Az ember zseni, állat, ördög, Isten is egy-egy tengelyforgásnál és a forgás idegölő rohanásában keresni kell a végletek között az embert. Az embert keresi a költő, az aszszony. Vergődő szívébe belefér minden szenvedés. „Kor és kórkép” — írja találóan egyik étellel áradó versében. (Címe: Egy nyilvános orvosi rendelőben.). Ismeri az élet szépségét, aranykancsóban aranyborát aranszítákon „szűrve” és ismeri minden szomorúságát, a végzet erejét. Túlontúl jól tudja és érzi, mit jelent embernek lenni, nem szeretné megegyeszer elvállalni a küldetést. Igaz, mesterkélletlen versek. Erősek és szabadon áradók. Formába öntött verseit is az erő és határozottság jellemzi, szinte feszíti a formát, Hangjához megfelelőbb a szabadvers.

A címlapot Szilas Győző rajzolta: Az „Állok a parton” című vers mozgalmas, kifejező illusztrációja

Timár Magda

ZSIDÓ HUMOR

CSAK KÉT HÓNAPJA...

— Csak két hónapja vagyok Palesztinában — és máris megtanultam németül.

Ezt a humoros mondást adja a „Hegeh” című napilap egy új bevándorló szájába abból az alkalomból, hogy mozgalom indult a héber nyelv hathatósabb érvényesítése érdekében Erec Jiszroelben.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-u. 11.

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel igazgató

Engedélyezve: 20700/1938 XII M. E. sz. alatt

KRÓNKA ÉS SZEMLE

KISS ARNOLD Dr. FŐRABBI TEMETÉSE. Óriási részvét nyilvánult meg a budaiak költőlelkű, tudós főrabbi-jának, Kiss Arnold dr.-nak vasárnap délelőtti temetésén. A szertartás *Sirota* Sándor főkantor gyászdalával kezdődött, majd *Benoschofszky* Imre dr. főrabbi mondott búcsúbeszédet, utána pedig *Hevesi* Simon dr. pesti vezető főrabbi búcsúzott el kiváló paptársától. Magyar gyászdal hangjai mellett vitték ki a koporsót az előjáróság tagjai a templom előtt várakozó gyászkozsira. A temetőben az első búcsúbeszédet *Vidor* Pál dr. budai rabbi tartotta. Ezután héber gyászdal hangzott el. Majd a hitközség és szentegylet nevében *Csobádi* Samu dr. alelnök beszélt, utána az Országos Izraelita Iroda nevében *Szántó* Jenő, a status quo szervezetek nevében pedig *Weisz* Pál dr. debreceni rabbi szólt. A budai nőegylet nevében *Baracs* Károlyné, a menház egyesület nevében *Gyöző* József, az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat nevében *Szemere* Samu dr. igazgató, a Pro Palesztina nevében *Osztern* Lipót dr., a testvérhitközségek nevében pedig *Neumann* József dr. óbudai főrabbi emlékezett meg Kiss Arnold nemes emberi tulajdonságairól és igazi lelkipásztori magasztos lényéről. Az elhunyt főrabbi hajdani működési helyének hívei nevében *Kun* Lajos dr. veszprémi főrabbi, a budai hitközségi alkalmazottak nevében *Diósi* Jenő dr. főtákos, végül az egykori tanítványok nevében *Schindler* József beszélt. Gyászdal fejezte be Kiss Arnold dr. főrabbi temetését.

FISCHER FÜLÖP FŐRABBI HALÁLA. Fischer Fülöp sárospataki főrabbi 63 éves korában elhunyt. Fischer Fülöp nagy szónok és nagy tudós volt. Különösen apologetikus írásai jelesek, melyekben a talmudi tanítások ellen szót rágalmakat utasítja vissza és helyezi a talmud magasztos erkölcsstanát helyes megvilágításba. Temetésén, mely november 3-án ment végbe nagy részvét mellett, *Szoffer* Mór hitközségi elnök, *Fischer* Hermann szécsényi főrabbi, az elhunyt fia, dr. *Fischer* Benjamin pesti főrabbi és mások sokan méltatták az elhunyt kiváló pap nagy érdemeit.

SCHÜCK MÓR FŐRABBI HALÁLA. November 17-én temették általános részvét mellett *Schück* Mór főrabbit, a karcagi hitközség kiváló lelkipásztorát. *Schück* Mór főrabbi kiváló emberi kvalitásokkal rendelkezett, fennkölt, jóságos lelkületű ember volt, fáradhatatlan munkása felekezetének. A temetésén, melyen a városi hatóságok és a református és katolikus egyházak képviselői is megjelentek, dr. *Singer* Leó várpalotai, dr. *Herskovits* József törökszentmiklósi, dr. *Klein* Andor abonyi főrabbi, *Gróf* Zoltán hitközségi elnök és még sokan méltatták az elhunyt főrabbi nagy érdemeit.

HALÁLOZÁSOK.

Löwy Károlyné, a pesti orth. hitközség néhai kiváló köztisztviselője álló tagjának, Löwy Károlynak özvegye e napokban vallásos életének nyolcvanadik évében Ógyallán váratlanul elhunyt. Az elköltözött mintaképe volt a meggyőződéssel vallásos, melegszívű, jótékony zsidó asszonynak, ki lebilincselő kellemes modora és előzékenysége miatt általános szeretetben és tiszteletben részesült. Temetése a község osztatlan részvéte mellett folyt le. Fia *Löwy* Samu, az Orsz. Bikur Cholim egyesület főtákosára (Budapest) és unokaöccse *Kollmann* Dávid (Vác) búcsúztatták.

Váry Sándor téglagyáros Beregszászon elhunyt. A megboldogult hosszú éveken keresztül mint elnök a Beregszászi Izr. Hitközség élén állott. Nemesszívűségéről és jótékonyágáról közismert volt. A szegények sorsát mindig szíven viselte és mult télen a népkönyha érdekében — betegen — gyűjtést bonyolított le, miáltal lehetővé vált, hogy az összegyűlt néhány ezer pengővel a zsidó népkönyha áldásos működését fennakadás nélkül folytathatta. Temetése általános részvét mellett ment végbe és a gyár munkásai fekete lobogóval kísérték utolsó útjára.

**Takarékos családok
olcsón és jól vásárolhatnak**

KLEIN ANTAL

divatházában Bpest, VII., Király-u. 49

Selymek, szövetek, vászonárak.
Kelengyék, kötöttárak és női konfekció

tése általános részvét mellett ment végbe és a gyár munkásai fekete lobogóval kísérték utolsó útjára.

Vajda Antalné sz. Schönfeld Gizella áldásdús életének hetvennyolcadik évében visszaadta jóságos lelkét Teremtőjének. Gyászolják férje, gyermekei és kiterjedt rokonsága. Temetése Gyöngyösön nagy részvét mellett ment véghez.

ALEXANDER VILMOS JUBILEUMA. Jeruzsálemből írják a Mult és Jövőnek: Meleg ünneplésben részesítették palesztinai tisztelői Alexander Vilmos ny. bankigazgatót, a sátoraljaújhelyi orth. hitközség volt elnökét, aki a Szentföldön érte el hetvenöt éves jubileumát. Hét évvel ezelőtt vándorolt ki Palesztinába, amelyről évtizedek előtt rajongó könyvet írt zarándokútja alkalmából. Mint a magyarországi orthodoxia egyik vezérférfia, mindig lelkes támogatója volt a palesztinai magyar zsidók ügyének és az ebből fakadó hála nyilatkozott meg most Alexander Vilmos hetvenöt éves jubileuma alkalmából.

HITKÖZSÉGI VÁLASZTÁS GYÖRÖTT. A Györi Izraelita Anyahitközség képviselőtestületének legutóbbi közgyűlésén a hitközség elnökévé egyhangú közfelkiáltással *Unger* Gyula dr. főorvos, hitközségi elnökhelyettes, eddigi iskolaszéki elnököt, a hitközség alelnökévé pedig ugyancsak közfelkiáltással és egyhangulag *Erdős* János dr. eddigi hitközségi kultuszfőnököt választották meg. A hitközség előjáróságában megüresedett tisztségeket a következőképpen töltötték be: Hitközségi kultuszfőnök lett: *Pollák* Lipót, gazdasági előjáró: *Vogl* Antal, pénztáros: *Balog* Lajos, alapítványi pénztáros: *Kopfstein* Richard, jótékonyági előjáró: *Berger* Mór, hitközségi ellenőr: *Kertész* Imre.

VARRNI TUDÓ FIATAL LEÁNY kóser háztartásban, esetleg gyermekek mellé elhelyezkedne. Szíves megkereséseket „Felvidéki” jeligére a kiadóhivatalba.

Mindent megtalál nyolc házban levő raktárainkban

Használt és új

iroda
lakás
antik

BUTOR

vétel
cseré
csere
kölcönzés

Csillárok, műtárgyak * Perzsa-torontáli szőnyegek
Kombinált szobakülönlegességek

Áruházi rendszer

UNIVERSAL VII, Wesselényi-u. 8.
Telefon: 137-842, 135-869.

Használt ruhát,

mindennemű tárgyat megvesz, Ia szövetre becsérél
Nutovits, VIII., Népszínház-u. 26. T. 141-467

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragómesterek sírkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Tel. 1-349-95
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAKI

Országos Rabbikepz. - Zsidó Egyetem Könyvtára

Ami a szülőkét legjobban érdekli
Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát

LITZMANN IRMA
 Budapest, VI. ker.,
 Király-utca 18. sz.

Hajszálok végleges kiirtása villannyal.

Szépségápolás. Szemölcsirtás. Quarz.
 Pollák Sarolta kozmetikai intézete,
 Andrassy-út 32. I.

Cégem specialitásai (házikezelésre):

„Miracle“ szőrtelenítőszer
 vagy „Miracle“ szőkitőke-
 nőcs.

„Miracle“ krém, szappan,
 puder, rouge, a kozmeti-
 ka vívmánya

(Kérjen
 prospektust.) Tanítványképzés.

Miracle

F Ü R T H

lakástakarító- és féregirtó vállalat

Budapest, V. Csáky-utca 7. II. em.

Telefon: 1-244-55

Leikkíméretes munka

Prima referenciák

Üvegtetőcserép
és Eternit

szabványméretű
 drótbetétes üveg

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29.

ÜVEGHÁZ

Telefon 110-114*

Elegáns

**CSECSEMŐ-
 KELENGYÉK**

SZÉKELY JENŐ
 PETŐFI SÁNDOR-UTCA 9

EZÜST

DÍSZMŰÁRU, EVŐESZKÖZÖK GYÁRI ÁRBAN
SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR, VII., KAZINCZY-UTCA 10.
 TELEFON: 143—528

RAKTÁRON LEVŐ

síremlékek
 mélyen leszállított áron
Lőwy-nél Budán

II., Fő-utca 79 (Pálffy-tér mellett)

Telefon: 35-15-81

Szőnyegfonalak és szőnyeg alapanyagok,
FÜGGÖNYÖK, FÜGGÖNYKELMÉK,
KÉZIMUNKACIKKEK,

fonalárak, harisnyák és divatcikkek.
 Kötöttáruk méret után is rendelhetők.

S Z E K E R E S

BUDAPEST, Rákóczi-út 63. szám. Tel.: 142-491
 FIOK: MÁTYASFÖLD

Orthopäd luxuscipőt készít

FRIEDMANN LAJOS, ÚJPEST, ÁRPÁD-ÚT 146
 Telefonhívó 295-274 Szombaton zárva

tökéletes

KLISÉ

König és Bayer

WESSELÉNYI-ÚT ALMÁSSY-TÉR SÁRK
 VIICSENGERY-UTCA 1. T: 135-991